

A Hét

XXIX. évfolyam - 1998. június 25.

Ara előfizetőknek 800 lej, szabadárusításban 1000 lej

Lászlóffy Aladár

A történelmi reumák

Esik. Az Isten egy szavára egymáshoz szól a nap s a szél: ösellenségekként is, mára leállnak, míg az Úr beszél.

Üzennek régi nemzetekből a történelmi reumák,
Esik. A fák dereka megdől,
de itt maradnak mind a fák.

Tárgyal a napsütés a dérről,
legyőzött nyárral büszke ősz,
kígyó hipnotizált egérrel ---
Lehet még te is rendbejössz.

Ne reméld: nekem jobban fájnak,
s majd előbb-utóbb engedek...
Én is feladtam, hogy e tájat
ne osszam, fájva, meg veled.

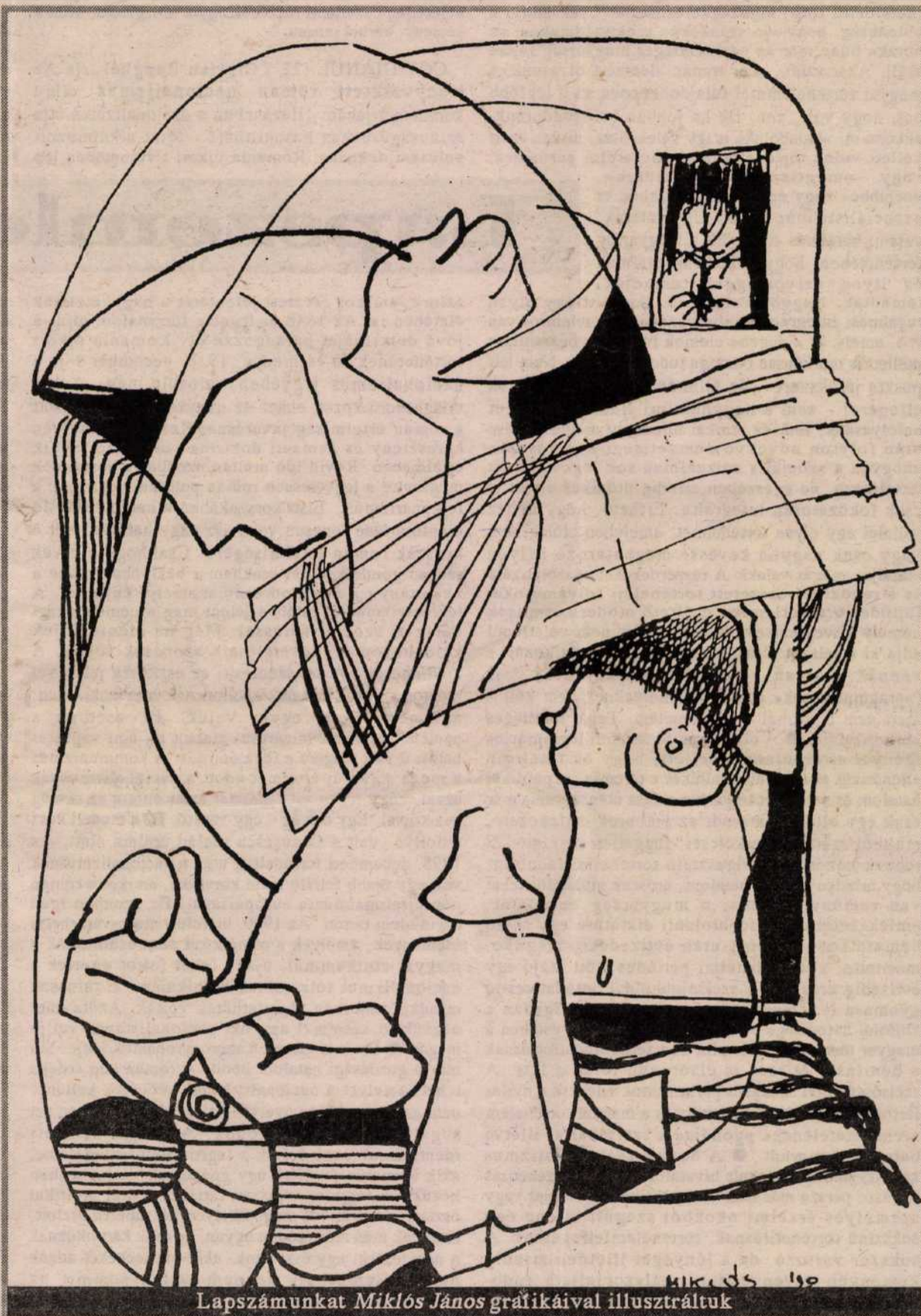
Esik. A frobtok ingerelnek
s örvöngve, végig, nem lehet.
... Valakik rég birokra keltek.
Mi tartsunk végre szünetet.

Az otthonosság legtermészetesebb kerete az anyanyelvhasználat. Akik történelmi léptékben bizonyítják nyelvük és kultúrájuk jelenlétét, tagadhatatlanul otthon is vannak. Csakhogy a közösségek az idők folyamán vándorolhatnak, s nem mindig az ősi nyelv és kultúra hordozói jelentik a mai számosabb közösséget is.

A többségi gyakorlat általában megpróbálja kiszorítani a kisebbségi nyelvet a közszférából, mindenekelőtt a társadalmi presztízst jelentő területekről. Különösen érvényes ez ott, ahol nemrég valamelyik jelenlegi kisebbség volt többségben, illetve ha az illető térség két vagy több helyi közösség számára meghatározó, szimbolikus jelentőségű. Ilyenkor a helyi emlékezet közvetlen politikai tartalommal telítődik, a nyelvhasználat politikai tett is egyben.

Többségi nyomásra a kisebbségi nyelvhasználat magánjellegűvé válik, intim és korlátozott lesz, miáltal másodrendűvé fokozódik le, negatív konnotációk tapadnak hozzá. Pozitív jelzést a társak felé hordozhat, a nyelvhasználat lévén egyben a meghatározó identitás-elemekhez való hűségnek és ragaszkodásnak a mércéje.

(Bodó Barna: Helyi elit és anyanyelvi oktatás)

Lapszámunkat Miklós János grafikáival illusztráltuk

Egy zaklatott elméjű egyén – művész a maga módján, körülbelül hetedrangú költő, nem éppen kellemes társaság, erősen kétes hírnevű – megalapított egy ultrahazafias lapot, a lap világra hozott egy pártot, a párt demokratikus úton bejutott a Parlamentbe, a pónem pedig szenátor lett, és elkezdte nyilvánosan hirdetni a diktatúra szükségességét.

(Mircea Iorgulescu: A diktatúra mint szanatórium)

Csehovot játszani
mérhetetlenül nehéz,
és a színház fiatal csapata
most találkozott ezekkel
a szerepekkel is.

(Kacsir Mária:
A Cseresznyeskert Kolozsváron)

Elgondolkoztak önök, miként is van az, hogy miután az ember megnéz egy meccset, utána ahány lap csak a kezébe kerül, mindegyikben elolvassa a krónikáját? Le vannak szépen írva az adatok, hogy mikor és hol, ki kivel, napilapok krónikásai bölcs közhelyeket mondanak fel alanyi megközelítésben (most már tényleg mindenki ért a focihoz!), taktikai meglátásaik vannak – és mindegyik mindig van vevő!

(Ágoston Hugó: Látványos világbajnokság)

KORTÁRS (5.) Tökécszi László esszéje a címben fölvetett kérdésre keres választ: **Miért (politikai) hadszíntér még mindig a magyar történelem?** Miután összefoglalja a polgári radikálisok, illetve a kollektivisták álláspontját a magyar nemzeti történetírás kérdésében, az örökös bűnbakkeresés gyakorlatát, az „elnyomók” és „kizsákmányolók” leleplezését, a szerző így folytatja: „Nagyon sajátos és máig hatóan tragikus a magyar »haladó«, hatalomra és elitserére törő politikai erők történelemszemléletének s egykori nemzetiségeink, mai szomszédaink történelmi nézeteinek rokonsága. A magyar történelemben az ő ítékezésük szerint is a gonosz működött, ami folyamatos »elnyomást«, »kizsákmányolást« és természetesen állandó »elnemzetietlenítést« jelentett. Mi erre a legnyilvánvalóbb bizonyíték? Magyarok mondják ezt, kiméletlen (hatalomra törő) »igazágkereséssel«. Csak annyi a különbség, hogy »jó szándékú« szomszédainknál az »urak« bűne már az egyetemleges magyarság fejére száll. Akár szláv, akár román elemzést olvasunk, a magyar történelemmel tulajdonképpen az a legfőbb baj, hogy volt, van. De ha jobban belegondolunk, akkor a mi »haladóink« is így vélekedtek, hiszen ezért kellett volna történelmünket kicserélni Európára, vagy »megtisztítani haladóra«, »népibbé« vagy éppen »nemzetibbé« és »szocialistábbá« tenni. Ugy látszik, valami hatalmas erő rejlik a magyarság történetében, hogy ekkora mozgalmak és ilyen szívóssággal támadják, támadták. Nagyon valószínű, hogy itt egy olyan rugalmas, integrációs, »befogadó« történelemről van szó, amely az »idegen« elemek folytonos beáramlása mellett is markánsan önmaga tudott maradni. Nem lett pusztán játékszere – az állandó kompromisszumok ellenére! – sem a nagyhatalmi Habsburg/német befolyásnak, sem az etnikai állomány megrendülése után folyton növekvő nemzetiségi nyomásnak, ahogyan a szociális mozgalmak sok jogos elemet tartalmazó, de egészében mindig utópikus elveit is csak fokozatosan integrálta. Érthető, hogy nehéz vállalni egy olyan történelmet, amelyben utólag nem vagy csak nagyon kevésbé meghatározó helyen »találja« magát valaki. A részérdekeket abszolutizáló és a rendkívül összetett történelmi folyamatokat fejlődéstörténeti sorba erőltető modern izmusok némely következetesebb képviselője nem véletlenül adja ki a jelszót: csak a jövővel kell foglalkozni, s vannak olyan politikai irányzatok is (»pragmatikusok« például), amelyeknek nem kell – mert nem legitimál – a történelem. Tehát felesleges »historizálni«. ● A diktatúrák történelmi legitimációs igényei eltörpülnek amellyel, hogy ők totálisan ellenőrizni akarják alattvalóikat e téren is. A politikai hatalom és a közélet teljes birtoklása után ugyanis már csak egy ellenfél marad: az emberek emlékezete, múltból származó erkölcsi, független érzelmei. S többek között az a vigasztaló történelmi tanulság, hogy minden emberi hatalom, erőszak múlandó, tehát van remény. Sajnos, a magyarság öntudatát, emlékezetét a szélsőbaloldali diktatúra egy rövid bemutatkozó fellépés után évtizedekre megnyomorította, s rövid hatalmi periódus előtt majd egy évtizedig erős volt a szélsőjobboldali öntudatorzító nyomása is. Mindkét parancsuralomnak igazán a külföldi hátszorga volt erős, s így mindkét esetben a magyar történelemnek mint nemzeti öntudatforrásnak a bénítása, átírása is elsődleges feladat lett. A szélsőségeknél szokásos párhuzamok ellenére a nyilas fertőzés nem volt igazán mély, s a magyar történelem »rendbetételének« »gondja« a szélsőbalra, illetve baloldalra maradt. ● A hosszú reálszocializmus következtében kialakult hivatalos magyar történetírás jó része persze már nemcsak politikai-ideológiai vagy személyes-érzelmi okokból szegült ellene egy sokszínű történetírásnak, történelemfelfogásnak. A sokszor változó, de a lényegét illetően mindig keményen érvényesített reálszocialista tudománypolitikai előírások nyomán született munkák, életművek védelmében nyilvánvaló egyéni érdekek állnak itt ellen. Annál is inkább, mert még a reálszocialista idők szakmailag jó színvonalú munkái is többségükben egyoldalúak. Nem is szólva a történetírás szocialista realista alkotásainak gondolataltalan rutinproduktumairól, amelyekben leggyakrabban még az egyébként értékes kutatási eredmények is elsúlytalanodtak. A Trianonban szétdarabolt magyar nemzet historikuma pedig – szomszédaink szívós, utólagosan történelmet és legitimitást teremtő »tudományos« működése miatt – akkor is politikus lenne, ha itthon, belül nem kavarának a történelmi elemzések önmagukon túlmutató politikai-ideológiai – gyakran egymást kizáró – identitásvitákat, legitimitási viharokat. A mai baloldal mind politikai, mind szellemi síkon általában

kiüresedett, pragmatikus lett; más, kisebb csoportjai viszont, elvont utópizmussal, individualista jogokat abszolutizálnak. Sem az egyiknek, sem a másiknak nincs szüksége a mindig bonyolult közösségi múltra, hiszen úgy gondolják, hogy az ilyen tartalmak csak megzavarhatják a tömegkommunikáció virtuális világára kapcsolt modern és leginkább testi-kellemességi fogyasztásra orientált leendő (magyar) világpolgárok fejét. Ilyen előzmények és jelen miatt a magyar történelem még sokaig politikai hadszíntér is lesz. Pedig az, hogy nálunk is – évtizedek után újra – sokszínű legyen a történetírás, ugyanúgy európai »kompatibilitási« kérdés, mint akár a jogharmonizáció. Senki sem hiheti, hogy a történelemből bárki kimondhatta már a végső szót. A nemzeti történelemből vagy a nemzeti identitásból származó konfliktusosság, vita a legtöbb esetben ugyanúgy az »életvilág« szellemi részének egyik mozgatója, mint a verseny, bárhol másutt.”

COTIDIANUL (22.) Ciprian Rangel írja Az irányvesztett román nacionalizmus című kommentárjában: „Hazánkban a nacionalizmus útja szinuszgörbéhez hasonlítható. Mint alkalmazott politikai doktrína, Románia újkori történetében lép

Lapszemle

színtre, amikor érezteti jelenlétét a nagyhatalmak életében is. Az 1848-as francia forradalom mint a jövő doktrínáját harangozza be. Románia újkori történetének fő eseménye, 1918. december 1-je a nacionalizmus jegyében valósult meg. A két világháború között ehhez az irányzathoz csatlakozott a román értelmiség javarésze. Kezdetben mélyen keresztény és nemzeti doktrína volt a szó jobbik értelmében. Rövid idő múltán azonban a jószándék megszülte a legvéresebb román politikai doktrínát, a legionarizmust. Első korszakában a nacionalisták fő mentora Nae Ionescu volt, aki nagy hatással volt a korszak román értelmiségére. Csakhogy a hívek szabad gondolkodását csakhamar béklyóba kötötte a »kapitány« Zelea Codreanu személyi kultusza. A legionarizmus egyidőben jelent meg a németországi nemzeti szocializmussal. Még ha ideológiájuk különbözött is, követeléseik azonosok voltak. A zöldségnek »A cél szentesíti az eszközt« jelszóval megtorló intézkedéseket alkalmaztak mindenki ellen, aki nem értett egyet velük. Ez esetben a nacionalizmus sovinizmussá alakult át, ami végzetes hatással volt magára a fogalomra is. A kommunizmus a maga során új értelmet adott a nacionalizmusnak azzal, hogy a nemzet fogalmát azonosította az ország vezetőivel. Egy ország – egy vezető. Ez a modell kész tébolyá vált a Ceausescu család uralma alatt. Az 1898. decemberi forradalom után a nacionalizmusnak volt egy újabb felfelé ívelő korszaka, amikor a román nép újrafogalmazta európaiságát. Ez azonban igen rövid ideig tartott. Az 1990. márciusi marosvásárhelyi események, amelyek a románokat szembeállították a magyar etnikummal, újabb feket foltot ejtettek a nacionalizmus túlzásainak krónikáján. E túlzások mindkét táborban kimutathatók voltak. Azóta nem nézzük jó szemmel azt, aki nacionalistának vallja magát. ● Ma már elmúlt a szuronyrohamok ideje. Ma már a gazdasági hatalom hódít. A román nép érdeke tehát, amelyet a nacionalistáknak védeniük kellene, nem az, hogy román nyelven haljon éhen, ahogyan azt sugallják a hazafiaskodók. A román nemzeti identitásnak azok teszik a legrosszabb szolgálatot, akik Románia jövőjére úgy gondolnak, hogy közben kezüket a fegyver ravaszán tartják. A mai politikai osztály ezt nem érti meg. Ehelyett két táborra oszlott, amelyek más-más módon ugyan, de csak kárt okoznak a nemzetnek: egyrészt azok, akik ma leckéket adnak a nacionalizmusból, de nem tettek semmit az érdekében, amikor a kormányzatban voltak, másrészt azok, akik ökölrel döngötték patrióta mellüket, de mára elfelejtették, amit akkor hangoztattak.”

CURIERUL UCRAINEAN (A Romániai Ukránok Szövetségének folyóirata, 42–43.) Mi című vezércikkében írja Ștefan Tcaciuc, a Romániai Ukránok Szövetségének elnöke: „Mi, romániai ukránok, a vitéz kozák nemzetség leszármazottjai vagyunk, a hatalmas és halhatatlan ukrán néphez tartozunk és büszkének kell lennünk eredetünkre. Így tesz minden civilizált faj leszármazottja. Mióta eszünkét tudjuk, Romániában élünk és erőnkhez mérten gazdagítjuk az ukrán szellemiség kincsesárát, amely véleményünk szerint egy és oszthatatlan. Az Isten különös adottságokkal ruházott fel, de ugyanakkor szörnyű sorsot is tartogatott számunkra.

Anyországunk, Ukrajna sokévszázados hányatott történelme folyamán többnyire idegen uralom alatt állott, értelmiségünk színe-javát megtizedelték, száműzetésbe kellett mennie, Ukrajna történetét meghamisították. Isen segedelmevel nemrég Ukrajna független, szabad, szuverén ország lett, fia-lányai, akik vándormadarakhoz hasonlóan szétszóródtak a nagyvilágban, hazatértek, hogy letöröljék az anyaország könnyeit. Mi, romániai ukránok akkor keressük fel Ukrajnát, amikor vágyodni kezdünk utána, de mindig visszatérünk a mi Romániánkba, ahol születtünk, dolgozunk és megosztjuk a román néppel az élet örömeit és bánatait. Felébredt Ukrajna, felébredtek a romániai ukránok is. És tágra nyitva szemünket, észrevettük, hogy nincsenek anyanyelvű iskoláink, templomaink nagy többségében az istentiszteleteket nem ukránul tartják, gyermekeink nem tudnak írni-olvasni Tarasz Szevcenko nyelvén, iskolakönyvtáraink leégtek, művelődési hajlékainkat bezárták, a híres ukrán kórusokat elnémították, nemzeti öntudatunkat elfojtotta a kommunizmus útheigere. A forradalom után Románia ébredésével elkezdődött az ukránok nemzeti újjászületése is, többnyire az iskola és templom útján, de nincsenek tanítóink és papjaink. Mi vár ránk? Igényeljük, hogy Ukrajna támogasson bennünket anyagilag és erkölcsileg. Elméletileg van még 27 irónk, ebből heten tagjai az Ukrajnai Iroszövetségnek is, de már csak alig ötön-haton alkotnak és ami még tragikusabb: nincs utánpótlás. Ki jön a helyünkbe? Ha az iskola nem foglalkozik ezzel, sötét jövő elébe nézünk. Milyen szeretettel várta minden romániai ukrán a máramaroszi Tarasz Szevcenko Liceum megnyitását! Milyen szomorúság fogott el, amikor kiderült, hogy csak nevében ukrán! Sok panaszelevelet kaptunk szülőktől és diákoktól. Figyelmeztetjük a Liceum vezetőségét, hogy ne játsszék tovább a tüzzel, mert játszott eleget! Hozzák ide a legjobb ukrán pedagógusokat, mert van elég belőlük. És mindenekelőtt vonják be az oktató-nevelő folyamatba azokat a legfelkészültebb tanárokat, akik Ukrajnában végeztek az egyetemet. Nemzeti kisebbségünk megmentése a mi összefogásunktól függ, csak így tudjuk visszaszerezni mindazt, amit az évek során elraboltak tőlünk.”

ROVIDEN

HARGITA NÉPE: Csikszereében szobrot állítottak Nagy Imre festőművésznek. A Nagy Imre Általános Iskola udvarán a névadó művész, Csikszögöd szülőjének mellszobrát dr. Csedő Csaba polgármester leplezte le. Vetró Artúr műve 25 évvel ezelőtt készült, mikor Nagy Imre 80 éves volt. A mellszobrot most a Csiki Székely Múzeum ajánlotta fel a városnak. ● A Dilema sajtószemléjéből: „Az értelmiségiek sehol a világon nem mutatják ki olyan kendőzetlenül lenézésüket a nemzeti kisebbségek iránt, mint Romániában – állítja egy külföldi szakértő, aki az itteni etnikai viszonyokat tanulmányozza. A feltevésnek, hogy futó benyomások alapján ítélt, a szakértő nagy példányszámú román lapokból vett címekkel és jellemzésekkel válaszol, amelyekben valóban az őszinteség nem hagy helyet a demokratikus reflexeknek. A szakértő azt javasolja, hogy a felsőbbrendűség/alsóbbrendűség komplexus helyettesítésük jóindulatú képmutatással.” ● Magyar Közélet (5.) A tartalomról: Kötő József: Új utak a Kárpát-medence civil szervezeteinek együttműködésében; Szász István: Bozgor (vagy hazátlan); Csernik-Vass Attila: Egy elmaradt Har-Kor jelentés margójára; Nagy Pál: Mezőség-nézőben; Sütő András: Levél a Pusztakamarásra látogató magyartanárokhoz; interjú Takács Csabával és Borbély László államtitkárral. ● Kedd címmel havonta megjelenő lapot indított a Székelyudvarhelyi Fiatal Fórum. Az első szám vezércikkében Zilahi Imre főszerkesztő elpanaszolja, hogy miközben művét éppen írta, „lehunyta kék szemét a számítógépes hálózat, magyarul elvették a villanyt”, így kénytelen volt az udvarhelyi Fiatal Fórum ünnepi alkalomra tartogatott nemzetiszín gyertyájának fénye mellett dolgozni. ● A Köznevelés cikksorozatban mutatja be a környező országok magyar kisebbségeinek iskolahálózatát. ● Szín-Világ: Sinkovist Imre nyilatkozta Rendületlenül című CD verslemeze kapcsán: „Ugy veszem észre, a líra hiánycikk lett ebben az amerikanizálódott konzervkultúrában, ami korúvesz minket. A lélek érzékenysége pedig mai viszonyok között is eleven, és érez »üzenetet« a költemények mellett drámai klasszikusaink, a Tragedia vagy a Csák végnapjainak sorában is.” ● Megjelent az Erdélyi Gyopár turisztikai folyóirat 2. száma.

Barabás István

Helyi elit

és anyanyelvi oktatás

Egy történettel kezdeném. A temesvári főpostán táviratot adok fel a minap, kiöltöm az űrlapot, odanyújtom a fiatal tisztviselőnek. Nézi a szöveget, majd rám emeli tekintetét, ismét a magyar szöveget betűzeti-forma – olvashatónak kell lennie, nyomtatott betűkkel írtam. Végül csak megszólal, természetesen románul. – Bukarestbe küldi a táviratot. – Igen. – A címzett tud románul? – Nem nagyon boldogulhatna a román fővárosban román nyelvtudás nélkül. Különböző minisztériumi főakarki. – S ön is tud románul?, bók felém. – Remélem tapasztalja. – S akkor miért táviratozik magyarul annak az embernek?! – Mert jogom van hozzá.

Beáll a csend, nagy a csodálkozás: az ifjú hölgy, aki a tegnapi gyorsal érkezhetett a mindenhonnan mindenkit befogadó, toleránsnak mondott Bányába, forgatja a szelvényt, vélhetően azt nem érti, miért kelljen neki vagy bárki másnak magyar betűkkel vesződni távirat-továbbítás címén, mi ez a külön-kódos?! En azon morfondírozom, ki előtt és miként merítették meg az a közalkalmazott, akinek törvényes előírás szerint a román mellett jónéhány kisebbség nyelvén illetve világnyelven is el kell fogadnia a táviratot továbbításra? Szólt-e neki valaki főnök avagy kolléga, hogy a megengedett nyelv használatának célszerűségére vonatkozó kérdés nem csupán udvariatlan, de gátolhatja az adott jog gyakorlását, tehát törvényt sértő megnyilatkozás?

Szinte alig van vegyes nyelvi közegben élő személy, aki valamilyen idevágó példát ne tudna felidézni. A kisebbségben környezete tudatosítja, hogy ő más. A többséginek az anyanyelv használata természetes, a kisebbségi számára jogérvényesítés. Sajátos eset, ha a helyi közösségben a többség-kisebbség arány az országoshoz képest fordított, mert a kisebbségi nyelvet kevésbé uraló többségi (román) az általános kisebbségi (magyar) nyelvhasználatot sértő szándékúnak tekinti.

Mitől függ a kisebbségek anyanyelvi jogérvényesítése? Az iskolaválasztás életre szóló jelentőségű döntése miként születik meg? A vegyes házasságokban a nyelvi dominancia milyen sajátosságok szerint alakul ki? Az idevágó kérdések vizsgálata az utóbbi időben kezdődött el, figyelmet érdemlő dolgozatok is születtek. A mikroszociológiai és mentálitásbeli háttér vizsgálatok érdekes kitérni az elitek szerepére, a helyi elit értékvalasztó és érdekérvényesítő gyakorlatára is. 1997 folyamán néhány bányási településen – Temesváron, kis- és nagyobb városban és falun – vizsgáltuk a helyi elitek szerkezetét és szerepét, a nyilvánosság szerkezetét. Bár külön nem foglalkoztunk az anyanyelvi oktatással kapcsolatos döntésekkel, bizonyos következtetések az anyanyelvi kapcsolatos kérdésekről is megfogalmazhatók.

Az alábbiakban négy témát kívánok tárgyalni: nemzeti identitás és otthonosság, többségi közeg és kisebbségi elit, oktatás szörvényben illetve helyi elit és anyanyelv.

Nemzeti identitás és otthonosság

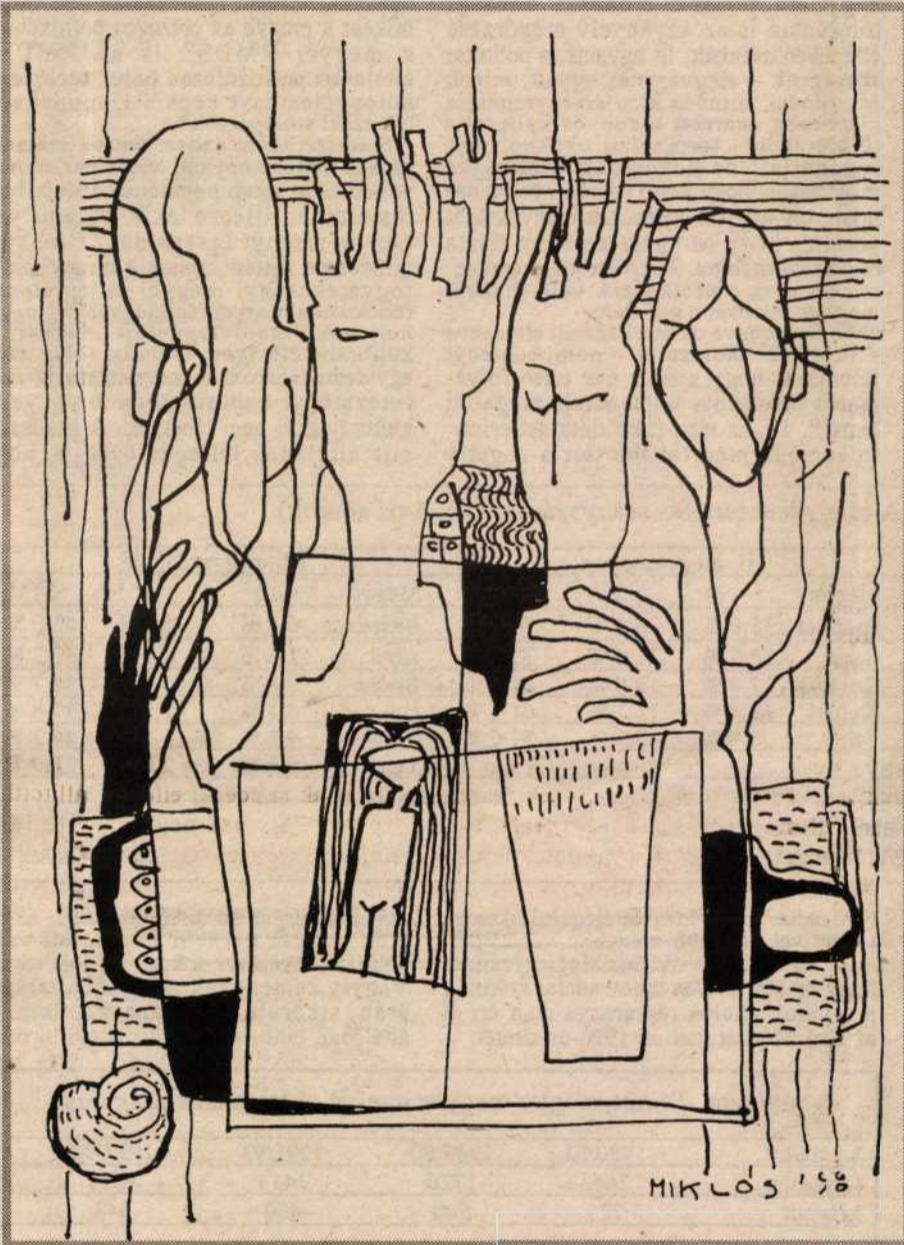
Az én sokféle identitásból és szerepből áll össze. Az identifikáció területei: nem, család, vallás, etnikum, terület, társadalmi osztály. Külön-külön lehetne szólni jellegzetességekről, dinamikáról, viszonyról. Általános észrevétel, hogy a premodern korra jellemző helyi, területi kötődésről mára a hangsúly az etnikai és vallási azonosulásokra tevődik át. A vallási identitás alapja egy olyan kommunikációs és szocializációs folyamat, amelynek elemei kulturálisak: értékek, szimbólumok, mítoszok, a hagyományt kialakító rítusok és szokások. Létrejön a *hűségeselek közössége*, azoké, akik hisznek abban a bizonyos szimbolikus kódrendszerben, értékrendszerben, szokás- és hitbéli hagyományokban. Az ilyen közösség imperszonális és törékeny, határai gyakran egybeesnek az etnikai

határokkal – örmények, zsidók, egykoron koptok –, de jelenthetnek etnikumon belüli határt is – észak-irek, szerbek, horvátok, szikhek-szunniták – általában a vallási és etnikai hovatartozás szorosan kapcsolódik. A vallás olykor segít az etnikai különbözőségek lebontásában – például a kereszténység felvétele –, illetve tompítja az erős etnikai különbség tudatának a kialakulását.

A nemzeti identitás átvezet a politika szférájába, ugyanis bizonyos politikai

általában megpróbálja kiszorítani a kisebbségi nyelvet a közzszférából, mindenképpen a társadalmi presztizst jelentő területekről. Különösen érvényes ez ott, ahol nemrég valamelyik jelenlegi kisebbség volt többségben, illetve ha az illető térség két vagy több helyi közösség számára meghatározó, szimbolikus jelentőségű. Ilyenkor a helyi emlékezet közvetlen politikai tartalommal telítődik, a nyelvhasználat politikai tett is egyben.

Többségi nyomásra a kisebbségi

közösséget feltételez. Ez közös intézmények létét jelenti, egy meghatározott társadalmi teret, jól körülhatárolt földrajzi területet, amelyekkel az ottaniak azonosulnak és amelyhez tartozónak érzik magukat. Minden nemzetnek vannak hősei, szentjei. A szülőföld a történelmi memória és a hozzá fűződő asszociációk forrása. A haza több, ennél, közös politikai akarat hozza létre, törvények és intézmények közösséget jelenti. A Közép-Kelet-Európára jellemző etnikai nemzetfogalom alapvető vonásai: történelmi terület vagy szülőföld; közös mítoszok és történelmi emlékezet; közös tömegkultúra; egyforma jogok és kötelezettségek mindenkinek; közös a tagok részére mobilitást biztosító gazdaság.

A fenti leírásban többször megjelenik az otthon, az otthonosság, mint az azonosulás egyik fontos feltétele és dimenziója. A térség egyik legbonyolultabb kérdése ez, ami egyes népek illetve nemzetek esetében bizonyítási kényszerként jelentkezik: azt szeretnék elfogadtatni másokkal, hogy „otthon vannak”. Az otthonosság legtermészetesebb kerete az anyanyelvhasználat. Akik történelmi léptékben bizonyították nyelvük és kultúrájuk jelenlétét, tagadhatatlanul otthon is vannak. Csak hogy a közösségek az idő folyamán vándorolhatnak, s nem mindig az ősből nyelv és kultúra hordozói jelentik a mai számosabb közösséget is. A többségi gyakorlat

nyelvhasználat magánjelleget válik, intim és korlátozott lesz, miáltal másodrendűvé fokozódik le, negatív konnotációk tapadnak hozzá. Pozitív jelzést a társak felé hordozhat, a nyelvhasználat lévén egyben a meghatározó identitáselemekhez való hűségnek és ragaszkodásnak a merceje.

Kisebbségi elit a többségi közegben

Bizonyíthatóan nehéz meghatározni a kisebbségi elitet, ha nem elégedünk meg Pareto jó öreg definíciójával, miszerint a tömeg ellentéte. Ha Bibóhoz fordulunk meghatározás ügyében, akkor találunk egy egyszerű változatot – az elitet a társadalom vezető rétegéhez tartozók alkotják – és egy nehezen alkalmazható kisebbségi helyzetben: az elit formálja ki tudatosan a közösség céljait. Bár az utóbbira volna szükségünk, persze nem definícióként, hanem az életben, azért nem lehet eltekinteni a strukturalista felfogástól, miszerint az elit a hatalmi szerkezet egésze (Szalai). A kisebbségkutató hajlott arra, hogy azt figyelje, csak a nemzeti kisebbség fogalmára, nincs általános elfogadott meghatározás, s lám a kisebbségi mellé kerül a definíciós kísérleteknek szintén ellentálló elit.

A kisebbségi elit helyzete és szerepe okán *döntéskényszeres* helyzetbe kerül. A

státuszait állandó kihívásnak, pontosabban nyomásnak van kitéve többségi oldalról, lévén a kisebbségi pályák más kifutásúak, mint a többségié. Az RMSZ-nek köztársasági elnökjelöltje állításakor előbb saját górcsontól kellett megszabadulnia: elvben miért ne lehetne Románia elnöke egy magyar. Jelzi a helyzet furaságát, hogy a magyar elnökjelölt jóval kevesebb szavazatot kapott, mint az RMSZ szenatusi listái – a választó szeret a győztesrel szavazni. A kulturális elit dilemmája más típusú; például miként és mennyiben szolgál(hat)ja magyar kulturáját a román műszaki egyetem professzora. A gazdasági elit helyzete a legkevésbé dilemmatikus, persze akkor, ha a gazdaságot nem szövik át meg át a szabad piaci versenyt nem ismerő korrupciós kapcsolatok. Ilyenkor a gazdasági szereplők között érvényesül bizonyos bizalom, amelynek meghatározó tényezője az etnikai hovatartozás. A többségi szféra többnyire azt üzeni a kisebbségi elitnek, hogy onnön jól felfogott érdeke háttér fordítani kisebbségi mivoltának, mondjon le anyanyelve elsődlegességéről és soroljon be az etnikai többségbe.

Mitől függ az elit esetében a kialakult identitás megtartása, a vállalt közösségben való megmaradás? A helyi kisebbségi elitnek ugyanis, miközben döntése érelődik, a nemzeti keret elvontságának és a győztessé válás kézzelfoghatóságának a kettősségével is szembe kell néznie. A nemzeti keret többnyire önkorlatózásként jelentkezik – például a házastárs kiválasztásában, az iskola nyelvvel kapcsolatos döntésben. Es szörvényben, ahol félszáz éves városban két vékony iskola kínál csupán anyanyelvi képzést, ez egyáltalán nem elvi kérdés, hanem vállalása annak, hogy például, évekig több időt igényel az iskolába járás.

Erzi-e vajon a vidéki kisebbségi elit, hogy néki kellene közösségi példát mutatnia – mert elit. Idevágó vizsgálatok hiányában a pontos válasz várat magára. De sok mindenre lehet következtetni, a kisebbségi oktatás ismert adatait lehet és kell értelmezni.

Kis szörvényközösségek megmaradási esélyeit vizsgáló kutatásunk¹ azt mutatta, hogy minél erősebben hat a nagyváros vonzása, illetve minél erősebb helyben az etnikai sokszínűség, annál gyakoribbak a vegyes házasságok. Külön kutatásnak kellene feltárnia, mitől függ, hogy milyen nyelvi dominancia alakul ki a családban, illetve mitől függ az a bizonyos kölcsönösség, amelynek hiányában a vegyes házasság az egyik fél számára több-kevesebb önfeladással jár. Kutatási feladat továbbá az is, miként választ párt és gyermeke számára iskolát a kisebbségi értelmiségi. Tereptapasztalatok alapján hajlok arra a feltételezésre, hogy értelmiségi körben gyakoribb a vegyes házasság, mint általában. Az iskolaválasztási gyakorlatról pedig itt és most annyit, hogy ötezer fős magyarság általános iskoláját sem tudja Lugoson fenntartani, pedig ekkora közösség általában középiskolát éltet meg. Es nyilván van egy olyan alsó kuszó, amikor a választások kényszerdöntések: öt-hat családért ma akkor indítanak anyanyelvi iskolát, ha a nemzeti többség számára hozzák létre, és mondjuk a közrend helyi óra is a jussolók között van.

A bányási kisebbségi értelmiségi nem válik meg gyermekétől, hogy távoli iskolába magyar szóra adja, igaz, a temesvári magyar gimnáziumnak a legutóbbi évekig, két évtizeden át nem volt bennlakása. A bányási vidéki magyar számára szinte ismeretlen az erdélyi gyakorlat, amikor a jó iskolába messzi helyre elküldik már a tízéves gyermeket is.

A szörvény magyar elit rejtőzködik. Népszámláláskor tudja, hová tartozónak mondja magát, de a közösségek élére nincs ki odaálljon. Demográfiailag erős települések évek óta nem tudnak kiállítani egy-két olyan helyi vezetőt, akik mögé a közösség felsorakozhatna. Illetve több ügyes helyi vezető nem magyar színekben indul a választáson – mert biztosra akar menni. A magyar jelöltet is megválasztják polgármesternek – ha független, vagy román párt jelölti. Es a vidék mentalitása alig változott a kérdésekben 1990 után: egyszerű megtanulta a németek által meghonosított elvet – *Leben und leben lassen!*, magyartásban: *Elj, ne törődj mással!* –, és nem kíván eltérni tőle. A bajaival nem hozakodik elő, mert tapasztalata szerint megoldás rá nem, vagy nagyon ritkán kerül, de jelentkeznek az ellenszörkölők, akik a közérzetet jelentősen rontják. Különböző is szörvényben szinte kivétel nélkül

(Folytatása a 4. oldalon)

és anyanyelvi oktatás

(Folytatás a 3. oldalról)

érvényesül az „első a mindenkit érintő közös ügyek, majd következhetnek az egyeseket érintő sajátosak” antidemokratikus kisebbségpolitikai tétele. Antidemokratikus pedig azért, mert ki és hogyan állapítja, állapíthatja meg, hogy végre minden közös ügy rendeződött, következhet a kisebbségi sérelem... A szörvány elit ha látja is helyzete fonákságát, elvi alapokról váltást aligha ér el. S mivel nem a kisebbség országos vezérével, hanem a többség helyi hangadóival kell elfogadtatnia különvéleményét, s mert magára hagyottsága történelmi léptékű, nem is keresi az országos kisebbségi intézmények felé a kapcsolatot. Olykor a felülről jövő érdeklődés is feszélyezi. Emlékeztetheti rossz vagy vitatható döntéseire, magyarázatot kérhetnek főleg a kompromisszumokra.

Oktatás szörványban

A kisebbségi oktatás alakulásáról elég pontosak az adataink. Az országos statisztika szerint alapvető fontosságú az iskolaválasztásban az illető térség demográfiai összetétele. Hargita megyében szinte minden magyar gyermek magyar tannyelvű iskolában tanul, míg a másik végletet Temes képviseli, ahol a magyarul tanuló magyar tanulók részaránya alig 22 százalék.

indították, mert majd mindenki a belgrádi és újvidéki szerb tévéadókat műsorait nézte. A temesvári művelődési intézmények nemzetközi kapcsolatai mindmáig sokkal inkább jugoszláv-vajdasági irányultságúak, mint Csongrádot, Magyarországot célzóak, pedig a mai Jugoszlávia mind kultúrpolitikai, mind gazdasági szempontból Magyarország mögé került. Temesben érdemes volt németül tudni, szerbül érteni – a magyar még a politikai algoritmus szempontjából is rendre elfelejtődött, akkor sem volt magyar vezető tisztségviselő a megyei intézményeknél, amikor a helyeket szigorú szabályok szerint osztották el. A hagyományosnak mondott bánági tolerancia is az anyanyelv megőrzése ellenében munkált, itt ugyanis, a politikai szövegnek – megvagyunk együtt, minek acsarkodni, minden áron érvényesíteni a kisebbség akaratát bizonyos kulturális területeken – történelmi okokból volt fogantatja. Ide keveredett székellyel megtörtént, hogy kellő román nyelvtudás híján, oly nagyon igyekezett hiányosságát pótolni, hogy az egész családot tiszta román szóra fogta. Tette ezt jóhiszeműen, s mert nem csúfolkodtak vele, hanem megértették nyelvi gondjait.

Temes megye oktatási adatait elemezve – lásd a 2. táblázatot – némi reményt jelenthet, hogy a húsz éve tartó folyamatos csökkenés tendenciája megállni látszik. Ez az alsó fokú oktatást érinti, liceumban még tovább tart a negatív

önkormányzatról – helyi autonómiáról – szó sem lehet. A politikai hatalom, Herand szerint, ezt jelentené. A politikai hatalom nem egyszerű képviselőt jelent, Temes megye illetve Temesvár képviselőtestületébe beválasztott két-két képviselő csak esélyt jelent a döntéshozatalban való részvételre. Temes megyében sem helyi erőből, sem központi koalíciós támogatással magyar politikus helyi csúcsvezetői megbízáshoz nem jutott, rosszabbul áll – a megszerzett tisztségek tekintetében –, mint olyan megyék, amelyek a helyi magyarság részarányát illetően mögötte következnek. Ez egyrészt magyarázható a fent már jelzett okokkal, de nem mellékes az sem, hogy miként a megye az országos politikában, a megyei RMDSZ is az RMDSZ általános politizálásán belül karakteres különvéleményt képvisel, mondhatni ellenzéki szerepet tölt be.

Státuszjelként azokat tartjuk számon, akiket önkormányzati vagy parlamenti választások során bejutattak valamilyen testületbe, illetve akik valamilyen közintézményt igazgatnak. Utóbbiak mindössze ketten vannak a megyében: a fogyasztóügyi megyei felügyelőség főnöke és a megyei tanfelügyelőség egyik helyettes főtanfelügyelője magyar. A kulturális elit igen jelentős, főleg azon egyetemi tanároknak köszönhetően, akik intézményi kapcsolatban anyanyelvi kultúrájukkal nem lehetnek. A gazdasági elit általános jellegzetessége, hogy

1. táblázat: A magyarul tanulás arányszámai (1996-os adatok)

Megye	I. megyecsoport			II. megyecsoport			III. megyecsoport				
	1*	2**	3***	Megye	1*	2**	3***	Megye	1*	2**	3***
Hargita	84,6 %	80,1 %	94,7 %	Szatmár	35,0 %	26,0 %	74,8 %	Beszterce	6,6 %	2,8 %	43,0 %
Kovácsna	75,2 %	69,0 %	91,2 %	Bihar	28,5 %	21,0 %	73,7 %	Arad	12,5 %	4,9 %	39,2 %
Maros	41,3 %	36,0 %	87,1 %	Szilágy	27,7 %	19,0 %	68,6 %	Brassó	9,8 %	3,8 %	38,7 %
				Kolozs	19,8 %	12,1 %	61,1 %	Hunyad	6,1 %	1,7 %	27,8 %
				Fehér	6,0 %	3,1 %	51,6 %	Szeben	4,2 %	1,1 %	26,2 %
								Temes	9,1 %	2,0 %	22,0 %

* A magyarság aránya a megye lakosságából

** A magyarul tanulók részaránya a megyében

*** A magyarul tanulók részaránya a magyarok közül

Az I. megyecsoportban a legalacsonyabb magyarul tanulási arány 87,1 százalék, a másodikban 75 és 50 százalék közötti az arány, az utolsóban pedig 43 és 22 százalék közötti. Minél általánosabb a magyar használata egy térségben, annál bizonyosabban magyarul fog tanulni a gyermek. Ez természetes, mert az iskolaválasztást jelentősen befolyásolja, milyen használati értéket tulajdonít a község az illető nyelvnek. Maros megye első csoportbeli helye természetes, a Székelyföld részeként Marosvásárhely amolyan központi szerepet is betöltött hosszú időn át. Alighanem a magyarság alacsony részaránya meglepő a megyében, ami az 1968-as közigazgatási rendezés politikai öröksége.

A táblázat szerint néhány megye „nincs a helyén”. Fehér megye magyarsága szörványban sem jelentős, mégis az iskolaválasztásban itt nagy tudatosság érvényesül. Tudatosságot kell mondani, ugyanis olyan településekről, hagyományos iskolaközpontokról van szó, amelyek magyarsága megharcolt iskolájáért. Beszterce más eset, mondhatni pozitív kivétel: nincs jelentős magyar hagyományú települése, a magyarok lakta térség szélén található és több etnikum – románok, szászok, magyarok – együttese nem fókuszálta olyan mértékben a kisebbségi identitást, ahogyan az belső Erdély legtöbb megyéjében tapasztalható. Szinte azt kell mondani, Beszterce előkelő helyezése ebben a virtuális rangsorban nincs igazi magyarázat.

A két utolsó helyzetű, Szeben és Temes megyék iskolaválasztási gyakorlatát nagy mértékben magyarázhatjuk a fentiekkel, pontosabban azzal, hogy mindkét megyében a román után a német nyelv következett rangban, sőt olykor a német a románt is megelőzte. A magyarság kis lélekszáma Szebenben, illetve a szerb-jugoszláv határ közelsége Temesben újabb befolyásoló tényezők. Temesváron a diktatúra idején az egyik szerb nyelvkurzust a másik után

tendencia, bár a magyar liceumi oktatást valamivel nagyobb arányban választják, mint az általános iskolát. Megjegyzendő, hogy az 1997/98-as tanév adatai szerint a magyarul tanulók részaránya nem éri el az első táblázat szerinti 1996-os szintet.

szakmai vargabetű árán jutott oda, ahova elért, s nem korábbi kapcsolatai vagy politikai tőkéjének a konverziója révén. Vagyis keményebb megpróbáltatások árán sikerült megkapaszkodnia, s általában nincs akkora pénzügyi birodal-

2. táblázat: Temes megye magyar nyelvű oktatásának alakulása

Iskola/év	1980/81	1989/90	1991/92	1997/98
Osszesen	2642	1726	1413	1521
Liceum	721	580	450	343

A megyében az 1997/98-as tanévben

- elemi iskolába 40 267 tanuló járt, közülük 637 magyar, vagyis 1,58 %;
- általános iskolába 33 773 tanuló járt, közülük 541 magyar, vagyis 1,6 %;
- liceumba 19 924 tanuló járt, közülük 343 magyar, vagyis 1,72 %;
- Összesen 93 964 tanuló, járt közülük 1521 magyar, vagyis 1,6 %.

Az elemi- és a liceumi oktatásig az enyhe emelkedő számsorra két magyarázat lehetséges: azok döntése, akik, helyben nem lévén magyar iskola, az anyanyelvű oktatást csak az általános iskolában választhatták; vagy pedig magyar gyermek az átlagnál kevesebb maradt ki az iskolából, s így a relatív számok idővel javulnak. A megye magyar tanerői komoly felmérés és toborzó programot bonyolítottak le az 1996/97-es tanév során, a vártnál gyengébb eredménnyel.

Helyi elit és anyanyelv

A helyi elit meghatározásával kapcsolatos dilemmák felsorakoztatásakor egy neves politológust akarattal nem idéztem. Guy Herand francia kisebbségkutató állapította meg: a politikai hatalom nélküli kulturális élet folklorra korcsosul. Milyen furcsaságok alakulhatnak ki a politika színpadán, azt az RMDSZ kormányzati szerepvállalása jelzi: országosi felelősséget vállalhat, de

temesvári magyar újság szerkesztői közül a gyermekek számára nem magyar iskolát választók aránya – húsz éves intervallumban – eléri a 30 százalékot. Színészek és papok között is vannak, akik gyermeküket nem azon a nyelven taníttatják, amelyet szolgálnak. És kialakult a mai helyzet, amikor a megye magyarsága szinte csak temesvári oktatásban számol, minden vidéki iskola többrétű gondokkal küzd. Ez egy olyan új helyzet, amelyre az oktatás irányítói, felelősei nem voltak felkészülve. Iskolabuszokat kell beállítani, átfogó bennlakásprogramot elindítani és végrehajtani, elérni azt, hogy a magyar szaktanár szívesebben tanítson magyar tagozaton, mint románul. Mert miközben nagy a tanárhiány a magyar tagozatokon, román iskolákban tanít igen sok magyarajkú tanár.

Az amúgy kis létszámú magyar elitet a közösségi szerepvállalási készség alapján oszthatjuk két csoportba. S bár egy friss, 1997-es felmérés szerint a bánági és a máshonnan ide származott elit között nincs nagy számbeli különbség, a politikai szerepvállalók többnyire a máshonnan ide származottak közül kerülnek ki. Mondhatni úgy, hogy azok vállalnak inkább feladatot, akiket nem bánági példa és környezet szocializált. Bánág történelmi léptékben elsősorban a gazdasági teljesítményt ismerte el, az alig számított, ki honnan érkezett és milyen nyelvet beszélt. Az itteni – sokat emlegetett, s ma inkább csak emlékekben élő – többnyelvűség forrása a gazdasági teljesítmény-kényszer, a más nyelvet beszéld szomszédnak a többet-tudása. Bánág mai oktatási helyzete, nem csupán magyar vonatkozásban, jelzi, hogy milyen típusú tudásnak van elsősorban rangja.

A kisebbségi sajtó helyzetéről és szerepéről érdemes még szólni röviden. Irott sajtókat a helyi lapok jelentik az első számú kínálatot, a központi lapok nem csak magyar vonatkozásban szorúlnak háttérbe. Temesvár magyar hetilapja – a *Heti Új Szó* – fennmaradásáért hatalmas harcot vív, s ebben az RMDSZ, pénzügyi eszközök hiányában, nem tudja támogatni. Felméréseink szerint néhány, a korábbi napilap hagyományos támogatójának számító falu kivételével, a magyar hetilap háttérbe szorul, a napi sajtót valamilyen helyi román lap jelenti. Ezek a kisebbségi kérdést akkor sem a közösség érdekeinek megfelelő keretben és érvrendszer szerint taglalják, ha a lap nem ellenséges a kisebbségekkel. Egyszerűen másként látja, merthát elsősorban román olvasók számára ír. A kisebbségi kérdés tematizációját folyamatosan és kizárólagosan román lapokból ismerők akarattalul is eltávolodnak az RMDSZ politikai által képviselt érvrendszerrel, a „hivatalos” magyar politikai elitől.

Ha Bibó István második meghatározását vesszük alapul a kisebbségi elit és az anyanyelvi oktatás vonatkozásában, akkor meg kell állapítanunk, a helyi elit helyzete magaslatán. Robotképe a következő lehetne: gyakori a vegyes házasság; a baráti kör vegyes, egyetlen domináns nyelvvél; közösségi kapcsolatai főleg szakmaiak; az iskolaválasztás fő szempontjai gyakorlatiak; mindenkivel jó kapcsolatot szeretne, még ha ez saját véleményének az elhallgatását is jelenti; többnyire román sajtót olvas, önmagát ezen sajtó kialakította tükörben látja; kisebbségi kérdésekben nem kíván autonóm véleményt képviselni és – nem utolsósorban – a magyarság politikai képviselőtől megtartja a három lépés távolságot, ráadja a voksát, jobb híján, és ennyi.

Történettel kezdtem, azzal is végeztem: Zombolyán egy menő helyi magyar vállalkozót egy ismerős megajándékozott egy, a két világháború közötti időkől származó felirattal. Ezen arra szólították fel a polgárt, hogy: *Vorbiți românește!*, vagyis magyarul: *Beszélgjen románul!* Már mint hivatalos helyen. Vállalkozónk kitette irodájában a feliratot, de újat is készített alája: *Beszélgjen románul!* Vagyis: *Vorbim românește*. Sok ilyen nyugodt humorú reakcióra van szükség ahhoz, hogy az anyanyelv kérdése kikerüljön a politika éles témái közül.

* A temesvári Kisebbségi Szörványkutató Csoport *Helyi identitás, etnikumközi kapcsolatok és elitek a Bánágban* c. 1997-es kutatása.

** Lásd: Albert F. – Bodó B. – Papp Z. A.: *Peremlét és megmaradás. Szörvány Fuzet*, 1997, Temesvár.

Apró teendőink – föntebb és lentebb

Csaknem két évtizeddel ezelőtt a riporter a következő kérdést intézte Theodor Roszakhoz, az ipari civilizáció kiváló ismerőjéhez és elemzőjéhez: „A 80-as évek küszöbére érkezve, Ön szerint milyen főlétséges terhektől kellene megszabadulnunk? A sokat dédelgetett feltevésekre, mítoszokra és várakozásokra gondolok most elsősorban.” A válasz így hangzott: „Némely elölteletünket – amilyen például a végtelen anyagi gyarapodás és korlátlan gazdasági növekedés mítosza – kezdjük levetni. Ki kell józanódnunk az ipari termelés okozta mámoros állapotunkból; s el kell gondolkoznunk az élet egyéb értékein.”

A kérdés és a válasz a 80-as évek elejének ipari civilizációjára vonatkozott, tehát nem (vagy csak igen kis mértékben) reánk, közép- és kelet-európaiakra. A végtelen (?) anyagi gyarapodás reménye úgy-ahogy, csak a 90-es évek elejétől csillant fel tajainkon, de nem levetendő és elvetendő, hanem éppenséggel követendő példaként, mítoszként. Es gyorsan bebizonyosodott, hogy ez a gyarapodás ugyan lehet (és bizonyos mértékben kell is hogy legyen) követendő példa, de mítosz semmiképpen. Mert az ilyen irányú, hirtelen berobbantó misztifikáció hívta-üzte nyugatra vagy még nyugatabbra az egyre fogyatkozó erdélyi (nem csak) magyar népcsoport legjobb értelmiségijeinek és minden kategóriájú fiataljainak (szerencsére csak) egy részét. Majd a néhány év múlva hazalátogatott sikeres, „befutott” emberek közül némelyek bevallották, hogy az anyagi kérdések megoldása bizony nem jelenti minden probléma megoldását. Valószínűleg ezért van igazán Konrad Lorenznek, aki szerint „nem jó minden kellemetlenséget elkerülni, és csak az élvezetet keresni. A mi időnkben a technika fejlettsége az élet minden területén afelé vezet bennünket, hogy a komfort elpuhult, erőlen, életunt rabszolgáivá váljunk.” Hát mi ilyesmitől ne tartsunk, mondanánk, mert ugyan hol van itt komfort? Sok nincs, az bizonyos, de azért „komfort-ügyben” is történt egy-két változás. Nagyon egyszerű, banálisnak tűnő példákat hoznék fel, olyan dolgokat, amelyekre sokan emlékeznek. Például a magyar labdarúgó válogatott mérkőzéseit és néhány világbajnokság meccseit annak idején nem közvetítette a hazai tévé. Így aztán a futballrajongók ezrei mászták meg hegyeink-dombjaink kisebb-nagyobb csúcsait, nemegyszer gépkocsijuk és onmaguk életét kockáztatva, hogy valamit elcsíphessenek a sporttévé készülékek „havazó” képernyőjén. Nemrég pedig két nagy sportbarátot a következő párbeszédet hallottam: „Lattad micsoda játékot produkált a Juventus?” A válasz: „Sajnos nem, mert már az első félidőben belealudtam.”

Tizenöt-husz évvel ezelőtt, Magyarországot megjárt ismerőseim arra a kérdésre, hogy merre jártak, mit láttak, gyakran így válaszoltak: „Szinte semmit, ugyanis egész nap a tévé előtt ültünk, mert ott mindig volt mit nézni.” Es most amikor 20-30 csatornán tényleg van mit látni, ki nézi egész nap a tévét? Esetleg aki a Pro TV millióira vágyik...

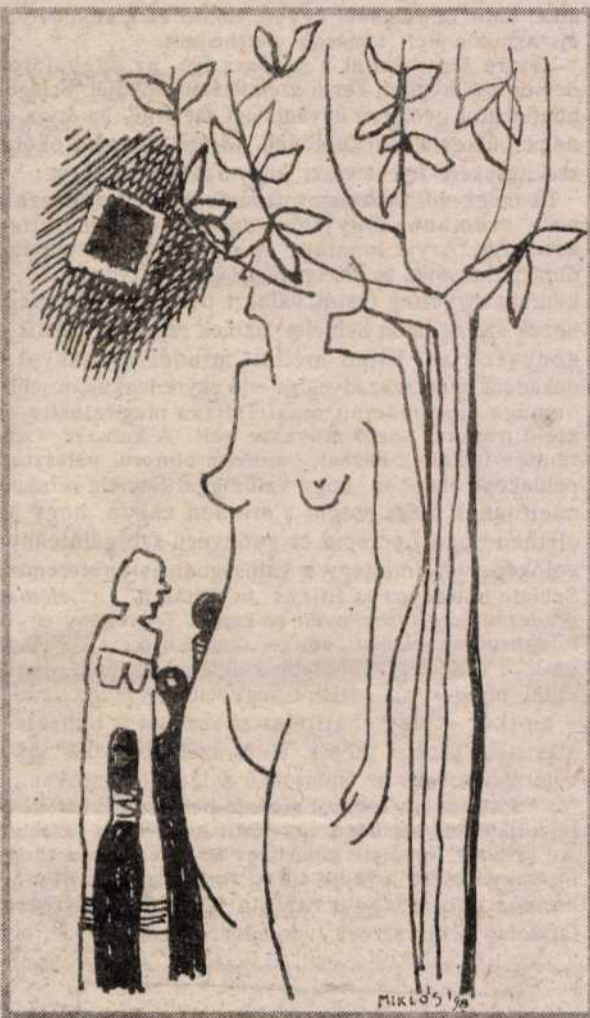
Nem is olyan régen, egyesek alig várták a következő két év eltelését, hogy külföldre utazhassanak, és aztán legalább egy évig meséljenek újról. Most pedig nem egy embertől hallottam, aki munkájának természetéből adódóan gyakran megfordul külföldön: „Unom már ezt a sok jöves-menést.”

E néhány példa is bizonyítja, hogy néhány egykori álmunk valóra vált (nem túl sok, az is biztos), de a könnyen elérhető, az oltunkba hulló akármiről már nem olyan érdekes, sőt, néha unalmas. Még egy olyan (főleg középiskolások és tanáraik számára) jelentős esemény is, mint a magyar anyanyelvi olimpia országos döntője, amely nagy esemény volt addig, amíg ilyen-olyan korlátozások szorításában kellett megrendezni. A legutóbbiról viszont így írt Gazda Árpád az *Erdélyi Napló* 1998. március 31-i számában: „... itt a magyar diákoknak éppen azt kell felmutatniuk, ami megkülönbözteti őket a többségiektől. A verseny tehát a magyar irodalom ünnepe lehetne, de mégsem egészen az. Az emberi gyarlóságnak és az elidegenedésnek is része van abban, hogy az eseményről sokan elégedetlenül, csalódottan térnek haza.” További idézet ugyanebből az írásból: „– Nem értem, miért olyan fagyos mindenki – fakadt ki a hét vége felé egy tizenkettődikos temesvári lány. – Lejárt már a verseny, ideje volna felengedni. En megpróbáltam barátkozni, kapcsolatot teremteni, de nem sikerült. Keserű tapasztalatokat gyűjtöttem.”

1989-90-ben mindenki csodát várt, és ime, látjuk, tudjuk, halljuk a keserű tapasztalatok gyűjtését is. Szándékosan szolgáltam a fenti példával a tapasztalatoknak nem feltétlenül anyagi eredetű, anyagi gyökereit bizonyítandó. 1989 után kétségtelenül elvetni való terhektől szabadulunk meg, de ime azóta akarva-akaratlanul újakat vettünk magunkra. Vajon csak úgy szabadulhatunk meg bizonyos feltevésektől, várakozásoktól, ha előzőleg magunkra vesszük azokat? Es egyáltalán, szabadulhatunk-e tőlük?

Azt hiszem, a negyvenöt évnyi kollektívizmus és nagy összemosás után törvényszerű az egyén érvényesülni akarása, az egyedi utak egyengetése, de az azokon való száguldas vagy tétova bandukolás bizony ugyanakkor röviden és egyszerűen elidegenedés is. Visszatérve a magyar tantárgy-olimpiához, nemrég az meg az együttlét igazi örömet jelentette, most – úgy tűnik – csupán vagy elsősorban az azon résztvevők egyéni érvényesülésének egyik stációja. Ezért hangozhatott el, hogy „én megpróbáltam barátkozni, kapcsolatot teremteni, de nem sikerült.”

De nemcsak az új kapcsolatok létesítése vált nehezebbé, hanem régi barátságok, családi, testvéri kapcsolatok is fellazultak vagy éppenséggel megszűntek. Melyek az okok? Talán nem is sarkitunk túlságosan, ha azt mondjuk, hogy mindenképp fölé emelkedtek az anyagiak, a pénz és az arra irányuló figyelem-összpontosítás, a megszerzéséhez vezető száz és ezer út közül valamelyiknek a megeléje. Es itt bizonyos törvényszerűségek munkálnak, hiszen a múlt rendszerben egy lakás és egy kocsi mellett egyéb nagy

értéket nem nagyon vásárolhatott az emberfia, ma pedig nincs annyi pénz, amit ne lehetne elvásárolni, befektetni, fiadztatni, „megforgatni”. Ez még nem is volna baj, hiszen bizonyos mennyiségű pénzre mindenkinek szüksége van. Anélkül a legnemesebb célok közül is viszonylag keveset valósíthat meg. Csakhogy – mondja Konrad Lorenz a pénz hatalmára utalva – „nincs olyan természeti törvény, amely megakadályozná, hogy egy ipari vállalat túl nagy, túl befolyásos legyen. Egy vállalat nőhet az égig. Ez a veszély közelről fenyegeti az emberiséget.” Napjaink új réteget, az egyre több kisvállalkozót, „káeftést” ha nem is fenyegeti az „élgignövés veszélye”, azért sokan szeretnék meghaladni legalább a jegenyefák magasságát. Es kapaszkodás közben – tisztelet a kivételnek – el sem gondolkoznak az „élet egyéb értékein”, hiszen egyedül a kapaszkodásukhoz is három dolog kell: pénz, pénz és pénz. Azt sem feledhetjük, hogy a kapaszkodás, a magasabbra jutás ösztöne mindenkiben megvan, hiszen Mircea Eliade szerint „mindannyian egy babonával születünk: hogy jobb dolgok várnak ránk föntebb, sohasem lentebb.” Tehát „feljebb” akarunk jutni, s ezt pénz nélkül lehetetlennek, de legalábbis nagyon nehéznek tartjuk mai világunkban. Nagyon sok embernek viszont azt kellene elfogadnia, hogy számára a pénz csak egy dolog lehet és nem három, s hogy azt eszköznek tekintse és nem célnak.

Különbözik kizárva, hogy „jobb dolgok” „lentebb” is várhatnak ránk, nemcsak „föntebb”. Tehát nem biztos, hogy minden áron és egyfolytában kapaszkodunk kell. Mert Roszak válaszából ugyan nem tudjuk meg pontosan, hogy mit is ért „az élet egyéb értékein”, de sejtjük. Valamit, ami semmiképpen sem azonos a pénzzel vagy általában az anyagi javakkal. Valamit, amit mindenki érez, sejt, remél, de

többnyire nem tud megfogalmazni. Talán még azt sem, hogy e sejtések és remények összege, végeredménye nem más, mint egy kis boldogság. S talán azért nem, mert egyre többen feledkeznek meg egy olyan dolgról, amit Eliade így fogalmazott meg: „Olyan kérdés a boldogság, amelyet sohasem szabad pusztán magadnak fölvenned. A boldogságnak csak akkor van konkrét értelme és tartalma, ha úgy veszed fontolóra, hogy egy másik személyre vagy tekintettel.” Nagyszerű dolog, ha van egy ember, akire mindig, minden körülmények között tekintettel tudunk lenni. Főleg azért nagyszerű, mert ha egy van, akkor több is van. Ez pedig nemcsak a velük való törődést jelenti, hanem odafigyelést is saját életünknek egy olyan polusára, amelynek irányába sok vágyunk, törekvésünk összefut, konvergál, lecsapódik. Olyan szelep ez, amelyen át sok minden levezetődik, s amely megvéd minket nemkívánt hatások, kényszerűségek, kényszerek visszaáramlásától.

Tehát igazán szabad és elégedett nem egyedül, hanem családdal, közeli barátokkal lehetsz. Mert a számokra oly fontos kiváló könyvtáraknak, festmény- vagy kerámia-gyűjteményeknek, fotóidnak, diászorozatoknak, videofelvételidnek, közetgyűjteményednek, csodálatos akváriumaidnak, diszgalambtenyeszednek, érmeidnek, kupaidnak, vadásztrófeaidnak, kaktuszgyűjteményednek különleges szobanövényeidnek akkor van igazi értéke, ha mások is megcsodálhatják, s azoknak egy-egy darabját, példányát szívesen ajándékozod olyasvalakinek, akinél épp olyan jó helyen lesz, mint nálad. Es akkor nyilvánvaló, hogy mindenről négy szemközt vagy sokszemközt, otthoni találkozásokon, összejöveteleken, kirándulásokon el tudsz beszélgetni. Ha pedig kirándulás közben mondjuk a homoródi borvizikutnál pihenünk meg, annak lépcsőin üldögélve ne a Coca-Colát vedeljük (amint azt néhány éve az ottani ifjusági tábor egyik népes csoportja tette), hanem igyuk csak a legnagyobb természetességgel a borvizet, amely jobb is, olcsóbb is, egészségesebb is, mint az említett világra szóló csodaszer. Lehet, hogy nevezett csoport némelyik tagja szívesebben fogyasztotta volna a forrás friss vizét, de ilyen egyszerű helyzetekben is működik a már említett „föntebb és nem lentebb” elve.

Bonyolultabb és keserveesebb a helyzet, amikor valakinek a „föntebb” levők utánzása a velük egyszintre kerülés kínos erőfeszítésbe, idegenergiapazarlásba és sok pénzbe kerül. Ez ellen csak egy saját értékrend kialakításával védekezhettek, amely a leghatékonyabban működő védőrendszer lehet egy olyan világban, ahol a tévé- és újságreklamok naponta eskusznak egy-egy újabb (nyilván anyagi és gyakran silány) „értékre”. Ehhez viszont az egyénnek meg kell állnia a saját lábán, saját erényei révén. Csakhogy éppen erről írja Prohászka Lajos, hogy „az, aki ma az erényről beszél, s azt nem szószékről, katedrarról vagy az élet egyéb nyilvános fórumairól teszi, mindig számolhat azzal, hogy szavait csendes-fölényes mosollyal kísérik. Mintha az erénynek ma kissé szürke, szikár és savanyú képe volna”. E megállapítás kapcsán azonban lássunk egy kis közép- és kelet-európai „pluszt”, amelyről nem kell(ene) megfeledkeznünk. Wolfgang Kraus osztrák kultúrtörténész például így vélekedik: „A Nyugat felmérhetetlen földi gazdagságot, kényelmet és jólétet biztosított polgárainak, miközben feledésbe merültek az élet fontos minőségei és értékei. Az orosz keleten sosem létezett ez a fajta széles rétegeket érintő civilizációs jólét, bizonyos civilizációs emberi értékek és minőségek mégis eleveken maradtak.” Például a közép-európai irodalmakban nagy szerepet kap a történelem. Ezek a művek intenzívebbek, szenvedélyesebbek, mint a hasonló nyugati alkotások. „Tajainkon – Czeslaw Milosz szavaival – a hagyomány parancsa szerint az irónk népe vezérének, nevelőjének, védelmezőjének, sarkanyoló Szent Györgynek kell lennie.” Vigyázzunk ezért arra, hogy a tévécsatornák sokasága vagy a publicisztika ne seperje le asztalunkról az igazi művészetet. Az is tény, hogy a napi gondok, küzdelmek közepette egyre kevesebb idő marad az irodalommal és művészetekkel való találkozásra. A tudomány elsőrendű fontosságát vagy éppenséggel kizárólagosságát hirdető pedig ne feledjék, hogy a legnagyobb matematikusok, atomfizikusok, biológusok, orvosok mind kiváló human műveltséggel (is) rendelkeztek. Igen megszívlelendő Mircea Eliade vélekedése is, aki szerint „Közép-Európában szó szerint millióknak jutott az a sors, hogy a rabság, a szenvedés és a gyötrellem gyilkos, de ugyanakkor megtisztító megtapasztalásában találjanak megváltó szellemi minőséget”. Elvetendő és megtartandó terveinket illetve értékeinket tehát mi, közép-európaiak a múlt és az attól különböző jelen fényében igen sok nézőpont szemszögéből vizsgálhatjuk. Schöpflin György szerint az „európai kulturális értékrendszer tere; biztosít a kísérletezésnek és az újításnak, és ezen értékek alapján a tévedés megengedhető.” Mi, egyének, emberek, kis- és nagy csoportosok itt, tajainkon azonban igyekezzünk minél kevesebbet tévedni, a százszázalékos siker reménye nélkül is.

Törböt (40)

„Semmin se lepődött meg, látva az emberi furcsaságok kibogozhatatlan szövevényét.”
(Mario Vargas Llosa)

1 A REGENY. Azért van valami elképesztő és csodálatos abban, ahogy Vargas Llosa élete minden bezáruló helyzetéből úgy tud, látszólag könnyedén, kiszabadulni, hogy a felismerései vele maradnak és művét gazdagítják! Amikor nagy sorozata – gondoljuk el: röpke két évtized alatt hat olyan regényt írt, melyek valósággal egymásból nőttek ki, egymást folytatták, táplálták és erősítették, mint *A város és a kutyák* (1962), *A zöld palota* (1965), a *Négy óra a Catedralban* (1969), a *Pantaléon és a hölgyvendégek* (1972), *Júlia néni és a tollnok* (1977) és a *Háború a világ végén* (1981) – az ebben a rovatban már behatóan elemzett brazil anarchista háborús lázadás nagy regényével véget érni látszott, még mindig volt ereje megújulni! Egyfelől a perui valóság, a fanatizmus ezeregy arca újabb és újabb fejezeteivel ismertetett meg – *Mayta története* (1984), *A beszélő* (1987), feltámasztotta legendás népi hőst: *Litumát*, akivel először *A zöld palota* isten háta mögötti helyein találkozhattunk, két történetben is – *Ki ölte meg Palomino Molerót* (1986), majd a *Halál az Andokban* (1993), közben belevetette magát először a televíziózásba, majd életre-halálra – egyébként mindent így csinál – a politikába(!), annyira, hogy rákerült hazája, Peru Fényes ösvények nevű gerillaszervezetének halállistájára is, de ezt is megúsza, nem lett elnök, csak tapasztalatokkal gazdagabb; megírta vallomásait, »kalandját« a politikával; újra elmerült a perui bizarrériákban s így született meg drámája, az *Erkélyek bolondja* (Nagyvilág, 1994/4), utazgatott a világban, járt hazánkban is, az eredmény egy pamflet volt a kilencvenes évek közepén, a *Ceusescu villa*, de közben „egyfolytában” eme megkapó utolsó regényén dolgozhatott!...

2 MINT EGY HAJNALI SZAMONKERES. A *Don Rigoberto feljegyzései* egyébként egy régebbi, a politikával való kacérkodása elejéről származó különös műve, a *Szeretem a mostohámat* (1988) egyenes, mondhatni »reprezentatív« folytatása. Mialatt Llosát, a dél-amerikai „ilustrádók” utódát hevesen kezdte foglalkoztatni a perui (s immáron a huszonegyedik század küszöbén elodázhatatlan) reformok ügye – annyira, hogy ideig-óraig az írást is odahagyva kampányolni kezdett, elnök akart lenni, a valóságban szeretett volna forradalmat csinálni, a regény után, mintegy vállalva az emlegetett XVII. századi „ilustrádók” hagyományait, akiről éppen ő mondotta egy interjúban, hogy „... a spanyol felvilágosodás tanítványai és tovább plántálói...” (Nagyvilág 1990/11) – ugyanakkor ezzel párhuzamosan, régebbi mániáinak, szenvedélyeinek is hódolva vállalta egy általa nagyrabecsült barcelonai kiadó és irodalomtörténész felkérését s erotikus regénnyel kísérletezett! Meghozta nem is akármilyennel. Egy másik interjúban megvallja, hogy „mint egy hajnali számonkérés” lebegett előtte régi vágya, hogy ír egy elbeszélést, „... amelyben a történet néhány festményből indul ki...” Így születik meg különös, megkapó, egymásból nő, leporellőszerűen egymásba nyíló történetfüzere a *Szeretem a mostohámat*, az utánczó létről, amelyet döntően meghatároz a művészet, egyfajta másolatnak, átíratnak, utanzatnak tekinthető tehát. De nem csak annak.

3 TOLEDÓI PENGEKÉNT VILLAN MEG a történet sorozat mögött az író által emlegetett interjúban (Nagyvilág, 1988/12) egyébként idézett *Octavio Paz* felismerése, miszerint: „... az erotikát nem lehet egyetlen alapelve szükíteni; birodalma a megismételhetetlen egyediség, amely folyvást kicsúszik az értelem ellenőrzése alól, s hullámzó földjén a kivétel és a szeszély uralkodik...”

4 KIVILAGOSODIK. Tegyük rendet legalább a történet tényeiben. Bár egy ennyire rendhagyó: az álmok, az éber, féléber, hallucinatorikus történetek világában játszódó történetben óvatosan kell kezelni mindazt, ami mégiscsak „valóságos”. Ez a következő: egy don Rigoberto nevű, igen élénk „lelki” életet élő, a képzőművészetek és az irodalom, a filozófia iránt hevesen érdeklődő, azt önnön éjszakai életében újraélő, bizonyos helyzetait – erről mindjárt külön – felelevenítő s ismételten lejatszó özvegyember, mellest jól kereső biztositási cégvezető, feleségül veszi a gyönyörű dona Lucreciát s bevezeti éjszakai világába, amelyet a bizarrériák, mániák, rögeszmék iránt nem közömbös hölgy először némileg értetlenkedve szemlél, de hamarosan testestül-lelkestől foglyul ejti a férfi játékainak, magának a Játéknak a varázsa. Annyira azért nem, hogy teljesen véletlen- és alkalmosszerűen viszonyt ne kezdjen kamaszodó

mostohafiával(!). Aki, mondanunk sem kell, szintén hevesen érdeklődik apja hőbortjai iránt és a végén mintegy mellékesen mindent kitalál az atyának, aki vérző szívvel bár, de kidobja szerelmét...

5 ES MEGINT SÖTETSEG... – mindenkinek a magáé! – hogy visszazuhanjon magányos éjszakáinak a poklába. De ez már a „reprezentatív folytatás”, a *Don Rigoberto feljegyzéseinek* világa. Rigoberto ugyanis szenvedve a magánytól és a dona Lucrecia iránt érzett heves, csillapíthatatlan szerelmétől elhűlyült hajnalonta inyenc képei és metszetei, könyvei és feljegyzései között – könyveit-képeit egy »szint« alatt tartja, mikor selejtez, éget is, elégeti a fölösleget, így soha nincs dolgozószobájában 4000 kötetnél több könyv s kétszáz képnél-metszetenél több képzőművészeti alkotás... – éli újra át a dona Lucreciával együtt tolt s felejthetetlen tiz esztendejét. A másolat-élet itt önmaga paródiájába fordul, hiszen don Rigoberto egyedül már nem képes újraélni, csupán emlékezik arra, amit feleségével együtt vakító és szenvedélyes éjszakáikon átélte, lemásolt, életébe átírt.

Szinre lép viszont a kamasz fiú, az angyalarcú démon és látogatni kezdi szeretett mostoháját, alságos büntudattól gyötörve ugyanis azt szeretné, ha atyja és dona Lucrecia kibékülne. Mivel onmagát okolja szakításukért, fejedbe veszi, hogy ő is beküti ki őket.

Es megkezdi fáradságos aknamunkáját, behálózza a vele szemben nagyjában-egészében tehetetlen asszonyt. Atyja mániáit, az ifjúság fáradhatatlan dinamizmusával és ötletgazdagságával vive tovább, a kamasz egyetlen festőt választ példaképnek, meghozza azt az Egon Schiele-t, akinek rajzai is díszítik a könyvet s aki Klimt mellett minden bizonnyal a dekadens bécsi századvég és -elő egyik legkülönösebb, önmaga erotomániáit maximálisan megvalósító és kielő tragikus sorsú művésze volt. A kamasz – aki szintén festőnek készül – annyira elmerül választott példaképe életében, hogy valósággal Schiele reinkarnációjának hiszi magát s minden vágya, hogy az életben dona Lucrecia és gyönyörű szolgálóleánya »előképeivel« mintegy a valóságban is újateremtse Schiele botrányos és fífikus „beállításait”, az életben rendezze meg festményeit és képeit. (A regény egyik felejthetetlen jelenete, amikor dona Lucrecia kurvának öltözve élete legkülönösebb kalandját éli meg – nem tudni, mindez fantáziálás-e vagy valóban megtörténik? – amikor is egy szállodai szobában a Schiele-i klasszikus harmas „képét” éli át, miközben akárcsak a valóságban vagy az elburjánzó Schiele-legendákban a festő fölülről egy létráról meredő pénisszel szemléli és rajzolja őket, két nőt s egy férfit a szerelem lázában. Az asszony figyelme nem hagy ki épp annyira, hogy ne vegye észre a fejük fölött tornyosuló és boszorkányos gyorsasággal rajzoló festőt, de partnerei látszólag nem vesznek tudomást Schiele-ről(?) ...úgy

látszik, kettejük közül egyik sem vette észre Egon Schiele-t, vagy a hasonmását, aki egy méterrel fölöttük, a létra tetején egyensúlyozott, vigyázva, nehogy megbillenjen vagy leessen, amiben nagy segítségére volt a szeliden az ágy fölé meredő dákója, melynek rózsás redői és kacskaringós erei tompán fényltek a gyér világításban. Es semmi kétség, hallani sem hallották. Dona Lucrecia persze igen. Tokéletesen. Vékony harcias hangon, mint valami varázsigt, ezt ismételte. »En vagyok minden szégyenlősök legszegény-lősebbje. Isteni vagyok.«) Schile festménye megelevenedik tehát – legendája átszínezi!... Helyben vagyunk!...

6 DE EGY ÉLETFOGYTIGLANI PILLA NATRA meg is ejtett a Llosa különös írásművésze ténak varázsa.

Ez nem az egyetlen ilyen újrájatszott, újraélt, megelevenített festmény a történetben. Bizarrériák, hőbortok, mániák kifogyhatatlan tárháza tarul föl előttünk, don Rigoberto és fia képzelete úgyszólván kifogyhatatlan, valósággal ontja az újabb és újabb fura helyzeteket, dona Lucrecia pedig megadóan, de tagadhatatlan élvezettel vesz részt ezekben a „játékok”-ban, „Semmin se lepődött meg, látva az emberi furcsaságok kibogozhatatlan szövevényét.” Az erotomániának és szexuális különbségeknek úgyszólván végtelen gyűjteménye Llosa csalafinta regénye, don Rigoberto megszállottan gyűjti a bokák, talpacskák, térdek, csuklók, kezek, könyökek, mellek, nyakak, fülek(!), orrok(!), szájak, szemek, hajkoltemények és formás női popók szerelmeseinek az eseteit, hogy beírja őket magányos hajnali tündéseinek kalauzába, füzeteibe. Egyébként Rigoberto néha harciasan ír is levelet, mondjuk a *Playboy* olvasóinak vagy a természetvédelem megszállottjainak. E leveleket természetesen nem küldi el(!), viszont nagyon határozottan fogalmazza meg bennük saját életének hitvallását. Itt Llosa némi keserű fintorral, de óhatatlanul mulatságosan és lefegyverzően teremt meg a kispolgár monumentális arcképet; ezek a pamfletek, a nyárspolgár apológiái, a sokak által megvetett, kigúnyolt emberpéldányt emelik piedesztálra.

Persze ez a piedesztál is olyan, mint a regény. Egy valóságos piedesztálnak csupán a váza, paródiája, gúnyrajza!... Ennek ellenére a történetek tükörök is. És:

7 ONMAGUNK LATHATJUK A TUKORBEN. Ami kétségtelen, az író legnagyobb bravúrja. Hogy hogyan éri el?! Nos Llosa többször is kifejtette, miért nem szereti a pornográfát: a pornófilmekről az a véleménye, hogy „... siralmasak és lehangozóak (...) afféle machiavellista puritán találmánynak tartom, amely arra szolgál, hogy a nőket frigidde, a férfiakat pedig impotenssé tegye. Egyet se láttam még, amely nem lett volna reménytelenül hiján mindennek, ami művészi, és ne lett volna határtalanul ostoba...” Ezért azután meglehetősen sikamlós jelenetek leírásánál Llosa valósággal remekel, irománya talán a legfífikusabb erotikus regény, amelyet alkalmam volt olvasni. Tudván tudja ugyanis, hogy bizonyos megnevezések már eleve elronthatják a leírást, megszüntethetik a varázst – ahogy regénye egy helyén Rigoberto is eltöpreng ezen, mialatt képzelgése megelevenedő képsorai között szemléli imádott Lucreciáját. Amint természetesen egy vélt vagy valóságos férfiúval enyeleg, talán a kasztrált motorversenyzővel?! – Balesete során kasztrálódik ez a jeles férfiú – mégpedig a hivalkodásból nyakában viselt nagy ezüstkereszt metszi el férfiasságát – akinek egyetlen vágya, hogy távolról hallgathassa, amint dona Lucrecia kiszolgálja végzi(!) Igen: a csobogást, amely számára maga a kaland és a megelevenedő mennyország, de egyúttal gyermekkorára is emlékezteti s a biztonságos jelenti számára. (Nővérével egy szobában hált ugyanis, s jelentele nemegyszer arra ébredt, hogy lánytestvére könnyit magán. A csobogásra...) „Miért jöttek izgalomba? Miért lett a tapintásból csokolgató? Szopogató? Azonnal büntudat hasított belé. Megértette a szigorú szabályt, amely összeférhetetlennek tartja a gyönyört és a közönséges szavak használatát, kivált az igéket (szopni, szívni?), amelyek lerombolnak minden illúziót.”

S ez ironknak nem áll szándékában.
Sőt!...

ÖSSZEGEZES, DE NEM BUCSU: A regény, mint egy hajnali számonkérés, toledói pengéként villan meg. Kivilágosodik. Es megint sötétség. De egy életfogytiglani pillanatra önmagunkat láthatjuk a tükörben.

* Llosa minden regénye és kevés számú elbeszélése olvasható magyarul(!). Nem hozzáférhető anyanyelvünkön még emlékirata elnökválasztási kudarcáról, későkamaszkori *Marquez* és férfikorban írott *Flaubert* monográfiája, valamint esszéi, melyeknek legutóbbi gyűjteménye, a *Hullámokat verni az idén* az amerikai kritikusok díját is elnyerte!...

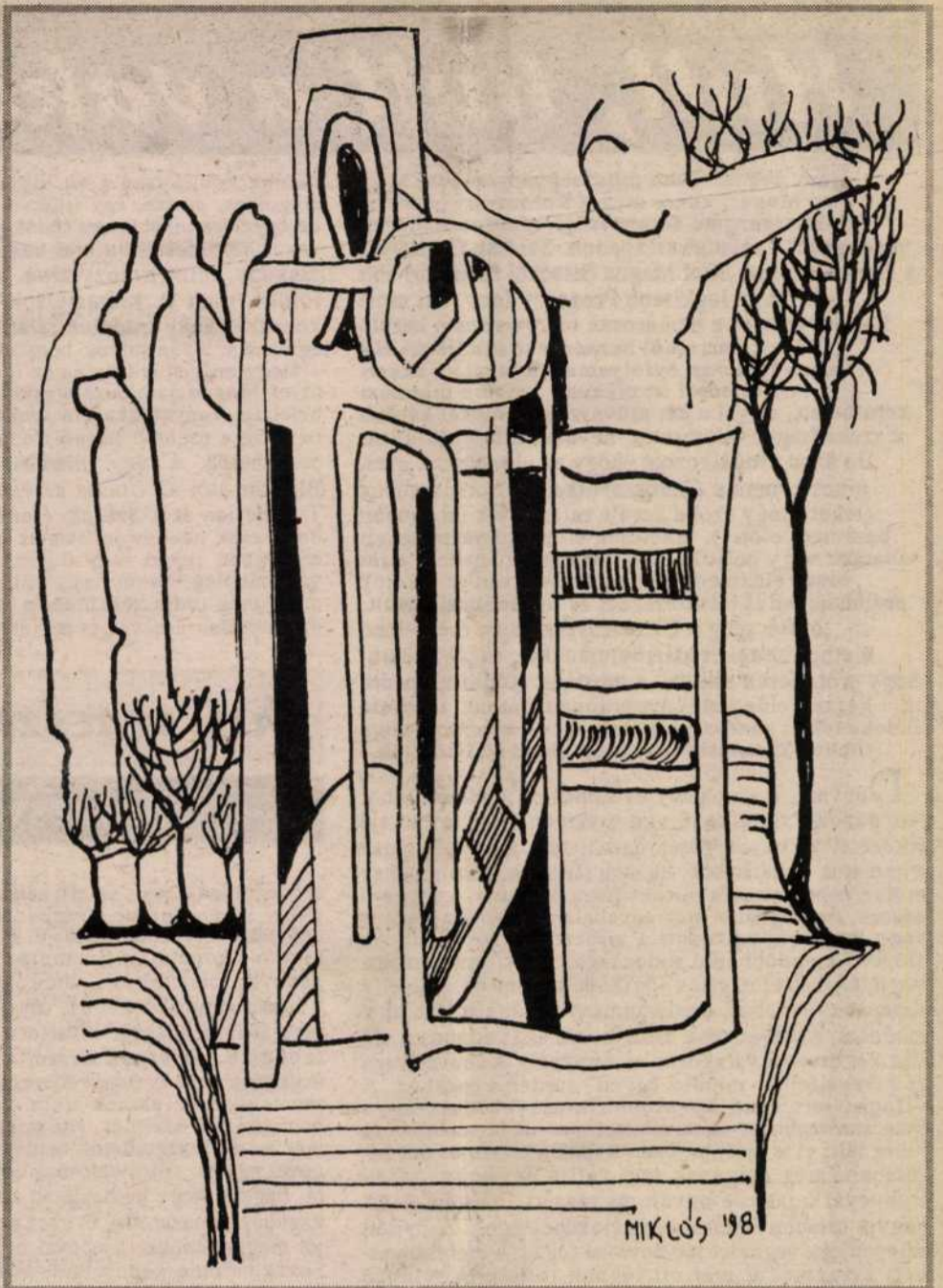
** Hogy miért szereti a lapátfülű, Pinocchio orrú don Rigoberto a szép asszonyt?! Talán mert megtalálja mellette a halált előbb-utóbb előidező unalom ellenszerét! Játékaik közben nem unatkozik, tehát orokké el(het)...

Utóelőzmények

Elméletben: az elme-életben – az elme élete. Ezt gyakorolni, mire való a test? Kifekszik a napra, felhevül, beárnyékolja saját magát: hideg lesz. Hely helyt követ. Mindig egyhelyütt, sohasem egyszerre. Halványsárga, halványlila, halványzöld. Ritka pillanat: amikor a természet törvényeit éppen megváltoznak. Am ha eddig sem ismerted a természet törvényeit: egyremegy. Ezek persze nem az Ön elmékedésai. Talán Muszkowicz szónokolt így Groebelsingenben, ahol vendégtanároskodott. Volt egy ilyen előadássorozata, hogy „Természet és Civilizáció”. És egy változatlan végkövetkeztetése: egyremegy. Ami nem is esik olyan távol az igazságtól. Általában semmi sem esik távol az igazságtól: csak távolabb és még távolabb. A tények és a róluk alkotott elme-leletek egyeztetésének szempontjából mindez – kiváltképp' műszaki vetületben – fontosnak bizonyulhat. Ennek alapján lehet valamire vinni. Ön tudja, Önnek maga a Történelem adott igazat. Ott ült a leüvegezett asztal mögötti székében a mára már impexkáéfté tulajjává vált kővérkés párttitkárnő, és a vastag üveg alatti színes képeslap elefántján kopogtatott. („Tessék”, mondta az elefánt, „fáradjon be.”) – Am végül is a Történelem igazat adott

FÉLOLDALAS

magának is! Mert a Történelmet ugyebár az emberek csinálják! Végül is, ugyebár, nemde?! Formálják, igen, kovácsolják, forralják, öntik, hűtik, csomagolják, kibontják, beveszik: fejkomb. Vagy szurokkal betömött gomblyuk. Vagy üreges bekegalamb. Agyagbéke-galamb: lódd le! „O”, mondta, „nem kívánatos ismeretlen dolgokról úgy beszélni, mintha mindenki tudná, hogy miről van szó!” Másrészt viszont mindig lesznek negyven évesek és húsz évesek és hatvan évesek, és mindig el kell valamit valakinek magyarázni. Ezt pedig nem lehet. Nyolcvan év oda-vissza, gondoljunk utána, hogy mennyibe kerül! A hely kihűlt, akárcsak a párttitkárnő széke, mert most már senki sem ülne oda le, nem az akkori ülepével, az akkori segge különben is már formát változtatott, ő is kivette részét a Történelem igazából, kihasználta a helyzetet, élt a lehetőséggel ugyebár, nemde. Am ötvennyolc szempontjából ő nem is létezik, neki nincs is helye a mai jelenben, az akkori jövő távolról sem teljesült be, egyszerűen nincs, nem is volt – és talán már nem is lesz, noha ebben az irányban sajnos nincs biztosíték. Másrészt: a hely nem úgy elevenedik, nem úgy kap életet, hogy emléket pumpálunk bele. On sejtette ezt, mindvégig ez volt az érzete. Am mit tehet az ember ha a megtörténeket nagy T-vel állítják elébe? Sok színes ceruzát vásárolt, krétát és hasonló izét, az is előfordult, hogy lopta, így egyenlített ki azt, amire ráfizetett. Aztán újfent elindult helyet keresni, helyszínné változtatni, talált egyet a 18. században, aláírta az önéletrajzát, és várta hogy beteljesedjék. Mint egy Poe-madár az elszórt gallyon, a pepita-földek felett, a sárguló füvet ringató szélben, a szürke műanyag fényű ég alatt.

Levél Székely Jánosnak – Odaátra

Odébbloktek, Jánosom. Félreállítottak, mint ahogy életemben annyiszor taszítottak volna odébb – ha hagyod. Te azonban kinosan vigyáztál arra, hogy ilyesmire ne adj lehetőséget.

Félreállítál – magad. A háttérbe húzódtál, vagy kiléptél az oldalajtón, még mielőtt bárki kérdően nézhetett volna rád („mit keres ez itt?!”). És mert asztalfőre úgyse ültettek volna (hiszen ott volt igazság szerint a helyed és ezt Te jól tudtad) – inkább el se mentél az ünnepi eszem-izomra. Visszavonultál könyveid közé, vagy Ivó-i magányodba. Pedig dehogyis voltál Te embergyűlölő! Ragaszkodtál barátaidhoz, szeretted velük lenni, néha egy-egy levéllel is felkerested azokat, akiktől százkilométerek választottak el – és szorgalmasan küldted-vitted-adtad nekik könyveidet. Verseidet. Emlékezetes drámáidat. Próza remekléseidet. Kitűnő tanulmányaidat-kisesszéidet. Ha ezekhez műfordításaid is hozzászámíthatom, azt hiszem, fokozottan volt és maradt érvényes rád, amit felejthetetlen zseniális (és kotekedő) közös barátunk, Bajor Andor mondott – Illyés Gyulával kapcsolatosan: „Lehet, hogy van nála nagyobb költő (de nem biztos). Különb drámáiról is elképzelhető. Talán kiválóbb prózaíró, sziporkázóbb esszéíró, sőt műfordító is. De a pentatlonban – verhetetlen.”

Vegyük sorra. Költői kvalitásaidat soha, senki se vonta kétségbe, mindössze a közéletiség hiányát vetették a szemedre, akik költészetben mindennapos „állásfoglalást” sürgettek. Nem vádolom őket ezért, hiszen ha a költészetet valós közéletiségéről szólunk, csak följelentenek azokban az időkben, amikor (még) verset is írtál. Amikor – például az 56-os magyar forradalmat követően a tisztességes magyarországi írók elhallgattak – bennünket pedig, romániai magyar tollforgatókat, arra

bízottat „a Párt” – hogy írjunk bátran a magyarországi lapokba, más szóval álljunk be sztrájtörőknek – Te megírtad Csend című versedet (1957-ben). Hét évvel később, 1964-ben, amikor kifejezett óhajod, sőt könyörgésed ellenére egy ünnepi „irodalmi esten” mindenféle politikai méltóságok előtt szerepelni kényszerítettek, Te – Szelekció című versedet olvastad fel. (A szóból értő – de viselkedni nem tudó pártfejesek ki is vonultak – tüntetően – a teremből.) 1966-ban megírtad szűkszavú „helyzetjelentésedet” jelenünkről és jövődönkről is. Mózes Egyiptomban című versedben (amelyiket mifelénk – természetesen – csak a rendszerváltást követően, váratlan halálod után megjelent, említett könyvedben olvashattam). Végül, 1973-ban papírra vetted csodálatos, fájón-vigasztaló költeményedet A vesztesek-et, amelyet 1979-ben megjelent ragyogó prózaköteted, A nyugati hadtest végén olvashattunk először, amolyan „függelék”-ként odabiggyesztve.

Istenem – hát kellett nálad „közéletibb” költő? És még egy szót se szóltam csodálatos szerelmi költészetéről, az Egyetlen Asszonyhoz írt ujjongó versekről, majd a lélekbe markoló Válás után című ciklusod darabjairól, örökségül ránk hagyott Semmi-soha című gyűjteményes kötetéről, amelyet magad válogattál nagy szigorral-igényességgel, de megjelenését már nem érhetted meg.

Hiszen tudod Te: a drámában (is) verhetetlen vagy.

Hadd említsem – emlékezetből – Profán passió, Caligula helytartója és a Protestánsok című remek parabolái-

dat, a Dózsa című költői monológ mellett.

Prózában – nem hagytál ránk vaskos életművet. A Soó Péter bánata és A nyugati hadtest helye azonban ott van az egykönnyvesnek mondott Ottlik Géza Iskola a határon című regénye mellett. Vagyis a XX. századi magyar próza élvonalában.

Csendes estéimen elő-előveszem, újraolvasom kurta, magvas esszéidet, gondolatgazdag tanulmányaidat is. Fellapozom Egy rógeszme genézise és

A mítosz értelmezése című könyveidet. Magadról, a költészetéről, költészetéről, kortársaidról szólsz ezekben, mégpedig saját filozófiád tükrében – semmiképpen sem egyfajta ránk erőszakolni próbált szellemi kaptafa szerint.

Bevallom: fordításaid közül ismertem a legkevesebbet. Az egész fiatal korodban tolmácsolt Benniuc-versekre emlékszem, néhány sziporkázó Goethe-epigramma kitűnő tolmácsolására és mintha Rilket is fordítottál volna. Kányádival együtt – azaz külön-külön, de nagyjából egyidőben – próbáltatok megbirkózni egy-egy versesnek magyarra való átültetésével.

Ebből állna hát a bajor-i „pentatlon”.

Es mindehhez – hozzátartozik még valami. Életemben – ha jól is érezt az olvasók, a barátok elismerése, irodalmi díjat nem fogadtál el. Pedig nemegyszer felkínáltak neked. Hadd tegyek azonban valamit hozzá: végzetes-n nem értettel a helyezkedéshez, az onadminisztráláshoz. Talán – mert nem is érdekelt. Talán, mert adott esetben nem tudtad volna elviselni a méltatlan mellőzést, félreállítást. Vagy azért húzódtál

félre, mert nagyon jól tudtad értékedet, nem túrted, hogy bármilyen módon megkíséreljenek „a helyedre tenni”.

Ehhez neked – jogod volt.

Am akkora sikerrel éltél ezzel a jogoddal, hogy most, amikor az összmagyar irodalom vezéralakjai összeállították a kortárs és a nem túlságosan távoli múltban elhunyt „halhatatlanok” listáját, akiknek a művei az Internetre kerülnek – Téged kihagytak. (Arra gondoltak volna, hogy úgyis tiltakoznál ellene?)

Tudva, igencsak szűk volt a „keret” – a kortársak listájához nem is szólok. A mi hazai irodalmunkból befogadottak – Kossuth díjasaink – megbecsülésével egyetértek. Targyszerű és szigorú volt a kritérium. Ilyen esetekben igencsak nehéz határokat vonogatni.

Tudomásom szerint azonban egykori kortársaink közül egyedül Szilágyi Domokos találatot méltónak az Internetre. Eddig ezzel mélységesen egyet is értenék – de azzal nem, hogy Téged kihagytak.

Ehhez nem volt joguk.

Se a „halhatatlanoknak” minősített koszorús gyülekezetnek, (becsületükre legyen mondva, Juhász Ferenc javaslatára lemondtak a „halhatatlan” titulusról, ami jó izlésre vall) – se azoknak az ítéseknek, akiknek szavuk volt a kérdésben és akik közül a legtöbbször tartok tőle – fogalma sincsen életművedről, hiszen a romániai magyar irodalom felől nem művekből, hanem az ügyeletes zseniket könyvelgető krónikások telefonkönyveiből tájékozódtak. Te pedig Jánosom, soha se voltál „ügyeletes”.

Csak – a legkiválóbb. (Ha lehet egyáltalán így minősíteni írókat).

Tudom: ha valamit sajnálsz, az csupán annyi, hogy ezt a „félreállítást” nem volt módodban elegánsan, megelőzve – elhárítani.

Üzenet
az úszó
jégtábláról
173.

Hull, hull a vakolat

Hány éve is? Több mint negyedszázada, hogy Vlad Mugur, akkor még a Kolozsvári Nemzeti Színház igazgató-főrendezője, először rendezett vendégként a sétatéri színpadon. Szintén Csehovot, a *Három nővert*. Stief Magda (későbbi felesége) volt Irina, a legkisebb Prozorov-lány, aki most Ranyevszkaja, a hamarosan elárverezésre kerülő birtok Párizsból hazaérkező úrnője. A *Hét valamelyik régi évfolyamában* lapul az akkori bemutatóról írt cikkem, kötetbe már nem kerülhetett, mivel a két művész nem sokkal később a szabadságot választotta, nevüket tilos volt leírni. De azon csodálkozom, hogy az előadásnak most nincs nyoma a *Cseresznyés kert* műsorfüzetében (lehet, hogy szóba került valamelyik interjúban bemutató előtt?), nemcsak mint színház történeti adatnak vagy politikai érdekességnek, hanem mint olyan előzménynek, amely nyilván az alkotók pszichéjében is jelentésekkel és jelképekkel dúlt, összecseng a *Cseresznyés kertben* megjelenő élethelyzettel és szimbólumokkal, és jól látható, hogy erőteljesen színezi a mostani, stúdiószínpadra készült előadást. (A stúdióváltozatnak többféle indoka lehet, gazdasági is, más is, de az biztos, hogy többen kíváncsiak rá, mint ahányan láthatták.)

Dunyasa, a szobalány és Lopahin, a parasztfiúból lett gazdag vállalkozó van a színen, Ranyevszkaja érkezését várva. Sürögősen hazahívták, mert szorítanak a kamatok és határidők, ha nem fizetnek, három hónap múlva újra kerül a birtok. Ezek a száraz, tényszerű adatok, de megvan-e még egyáltalán a cseresznyés kert, vagy már bekövetkezett a visszafordíthatatlan? Az előadás megdöbbentő újdonsága, hogy egy beckett-i végjáték kérihetetlen logikája szerint beszéli el a történetet, a csehovi esettanulmány summáját; azt lehet mondani, a befejezéssel kezdve, ám ez is gondosan elő van készítve: a várakozás, a várakozás hiabavalósága és a végkifejlet, mindez együtt, sűrített képekben. A világot járt úrnő közelében kiművelődni vágyó butácska szobalány onkivülettel határos izgalmában (a hideg leli, el is ájul), a józan Lopahin érzelmes önámításában (még magának sem vallja be, hogy szereti Ranyevszkaját, de ugyan mi másért, ha nem ezért hagyja cserben egészséges ítélőképessége?) A nyitott színpad egy végítélet látványával fogad: a cseresznyés kert kivágott fái már ott lógnak fölötté (a színpad előterében), csupasz ágakkal lefelé, a törzsük megbarfult, elszuvasodott deszkalapok közé szegezve. „Lábtól” akasztva, többszörösen megalázva, meggyalázva.

Helmuth Stürmer tervezte a díszletet, hazalátogatott ő is, valamikor ugyancsak szívesen látott vendég volt a kolozsvári színházban. Feltűnően beszűkített tér a gyermekszoba, „amelyet még mindig így hívnak”, és bár ketten is tartózkodnak a színen, a hajnali derengésben olyan érzetet kelt, mintha ezt a házat már régen nem lakná senki, olyan üres, kopott, lepuztult. A „százéves szekrény” is, amelyhez Gajev, Ljubov Andrejevna bátyja híres szónoklatát intézi: viharvert, valamikor fehérre festett, ócska bútor. Mintha egy későbbi fakó hurcolta volna ide. Szerepél még egy kerekében gördülő rövid fehér vaságy, úgy is, mint a „gyermekkori álmok fészke”, kinőtt, nyomorék szimbólum, milyen nyugtalanul forgolódik benne Anya, miután beszámolt névérének a párizsi útról, s erre a csöpp ágyra dől le majd utolszor az öreg Firsz is a darab végén. Semmivel sem különb millió ez, mint a *Székek* sivar házmesterlakása, amelynek vakablakain át sehoval sem nyílt kilátás. De hát itt is beszédként már az ajtókat-ablakokat, a főbejárat pedig egészen elmozdult, mintha kitépték volna a sarkaikból. Mint ahol földindulás söpört végig, és mindjárt eszünkbe jutnak az elhagyott vidéki kuriak, udvarházak, amelyek fél évszázada pusztulnak így.

„Hallani, hogy odakinn két kocsi érkezik” – így szól a szerzői utasítás, és csakugyan, mintha lovak patái csattognának a feljárón. De mindjárt érzékelnie kell a fülünknek, hogy a zaj inkább fejszecsattogás, észrevétlenül átmenettel. (A különleges effektusok közé tartozik? Akkor Ledniczki Bélának jár érte dicséret.) A fejszék a díszletfal mögött elő is kerülnek, a deszkákat le kell feszíteni, hogy a kint levők bejuthassanak, és a türelmetlen Ranyevszkaja az első felszabadított ablakon lép be a házba.

Az előadás minden ízében érzékeltetni kívánta a darab keletkezése óta eltelt közel száz évet és a történelmi hiást. Nemcsak a környezettel, hanem a szereplők magatartásformáival, viselkedésével és – „szövegeivel” is. Kényes ügy, sokan próbálkoztak már vele, köztük világnagyságok (mint Andrei Szerban, mielőtt elbúcsúzott volna a bukaresti Nemzetitől), sikerrel vagy sikertelenül. A darabot már nem lehet eljátszani sem azon az „örömtől kacagó”, sem azon a „sírásba olvadó hangon”, amelyet olyan sokáig félreértettek a megszólaltatói, holott Csehov kritikai véleményét rejti félreérthetetlenül ezek az utasítások, és mint látható, Tóth Árpád zseniálisan magyarította őket. De ez nem változtat azon, hogy a szöveg túlságosan szép és költői, így már nem beszél a mai ember; és vannak fordulata, amelyek egyszerűen kimentek a divatból (mint a *kegyed*) vagy más okból

hatnak komikusan („én olyan delikát vagyok”). A megoldás, persze, egy (illetve több) új fordítás volna, de egyelőre inkább arra tudok példát, hogy a régi szöveget hozzáfésülük a mai beszédhez, pesti színpadon csakúgy, mint Kolozsváron. Az eredmény? Toldás-foldás, mint a „kiigazítások” általában és helyell-közzel néhány irodalom alatti „vendégszöveg”. De egyik sem olyan súlyos, hogy elvegye a kedvünket.

Hogy milyen is lehetne az új magyar Csehov, ahhoz Stief Magda játéka meggyőző előtanulmány. Stief beelátja Ranyevszkajába azokat a modern nőalakokat is, akik a csehovi hősnő irodalmi leszármazottainak tekinthetők. *A vágy villamosa* (Tennessee Williams) Blanche-ától az *Utazás az éjszakába* (O'Neill) Mary Tyrone-ján át a *Székek* (Ionesco) Oregasszonyáig, hogy csak néhány jól ismert példát említek. Ami a szövegben rejtett vagy alig rejtett utalás (hogy például valószínűleg narkós vagy hát nyugtatókon él), azt is mind meg tudja valósítani a játékkal, fáradt, szinte mosolytalan arcával és tekintetével, szaggatott, fakó

A CSERESZNYÉS KERT

Kolozsváron

szövegmondásával, amely nem repes, nem szárnyal föl akkor sem, amikor elragadnak az emlékei vagy az érzelmei. Azt lehet mondani, hogy hozzá képest még a kiváló Leopoldina Bálánutá is szépelgő-szenvelgő, könnyes-romantikus Ljubov Andrejevna volt (Andrei Szerban rendezésében), amikor például a párizsi taviatokat hosszú, kitarított jelenetben darabokra tépdeste. Stiefnek semmiféle műfogásra nincs szüksége ahhoz, hogy eljásszon egy olyan szélesített személyiséget, akinek nincs már ereje palástolni ezt, nem is látja értelmét, aki minden idegszálával átélte már a veszteségtudatot, a maga eredendő gyengeségével együtt: nincs valóságérzéke, nem tud tájékozódni, hagyja, hogy becsapja az a férfi, akire érzelmeit és vagyonát ráparazolta, és ezen nem lehet változtatni. Ha jól meggondoljuk, Ljubával nem történik más, mint a hozzá hasonló könnyelmű, már nem is fiatal nőkel, akár egy középfajú drámában. Stief Magda mégis minden erőlködés nélkül el tudja vinni az alakítást a tragikumig. Igaz, ott van mögötte erős, sokértelmű, képleken szimbólumként a cseresznyés kert, amelyet nem lehet kiirtani az emlékezetből sem fejszével, sem nyugtatóval, makacsul továbbél a lélekben a sirig, mint elvesztett vagy bűnösen elfecsérelt éden (ez is, az is).

A sokértelmű szimbólum rejtett sugárzással világítja át az egész előadást, Vlad Mugur nem elégedett meg azzal, hogy emblémaként felfüggesztette a színpad fölé a kivágott, „akasztott” fakat, ennél sokkal nagyobb rendező. Elrészletezte az alakításokban: minden szereplőnek megvan a maga viszonya a kerthez. Gajevnél, ahogy Csiky András megjeleníti, valami különös tartózkodás formájában, amely talán szerelmet takar (Ljubov az úrnő, ő csak másodhegedűs, bár a II. felvonás színleírása szerint neki is van birtoka, „látni az utat”, amely odavezet); de talán mást is. Mert a szószátyár öregúr (ötvenegy éves!), ahogyan Gajevet abrazolni szokás, aki minduntalan szónoklatokra ragadtatja magát (a százéves szekrényről, a természetéről vagy a dekadens költészetről), s akit minduntalan leintenek, Sikynél felig-meddig pöz, egy kicsit megjászott szórakozottság, amely mögé elsáncolja magát: kényelemből, családottságból, közönyből, védekezésből a világ ellen. Nagyon érdekes alakítás.

Csehovot játszani merhetetlenül nehéz, és a színház fiatal csapata most találkozott ezekkel a szerepekkel is. Ewei számát tekintve Lopahin alig lehet idősebb Bogdán Zsoltnál, de kicsoda ellentétek formálják éppen a szemünk előtt, sorsdöntő helyzetekben a jellemet! A cseresznyés kert az ő szemében is a legszebb, a titokzatos, az elérhetetlen birtok, amelyre vágyakozni lehet, Ljubov Andrejevna-val együtt, akibe titokban szerelmes. A fiatal színész úgyszólván szavak nélkül, oroszos mellébeszéléssel, szemérmesen és ügyetlenül takargatott belső tüzzel vall erről a vágyképről, szinte mozdulatlanul, gesztus nélkül, egy könyvvel a kezében (I. felv.), mint aki nagy belső erőfeszítéssel készül hasonulni a környezetéhez. (Thersitesnek most teljes ellentéte, biztos, hogy sokoldalú színész lesz.) De ebbe a vágyképhe bele van írva az is, hogy nem érhető el másképp, csak ha fejszét vág belé, a józan realitásérzékére hallgatva, akkor pedig – semmivé lesz. Lopahin ezt még nem tudja. Amikor végül övé lesz a birtok, legalább akkora a családottsága, mint szédült, részeg öröme, és Bogdán Zsolt ezt is, azt is bele tudja süríteni az alakításba. Lopahinja most már megérti, hogy nem jól van ez így („ó, csak múltjék el minden minél hamarabb!”), az utolsó fevonásban erről vall egész félszeg, zavart, kétbalkezes tüsténkedése.

Szerepével nagyjából egykorú a többi fiatal színész is, ami, ismerjük el, „premiernek” számít. Dimény

Aron még fiatalabb is a vendiák Trofimovnál, de alakításról alakításra érettebb színész. Nem a forradalmár, egy lehetséges jövő aktivista gúnrajzát vázolja fel, amire mostanság nagy a kísértés, a rendezés a többszólamúságra vezette rá: szószátyár almodozó, az igaz, nemcsak a gondolkodása elvont és steril, de egész lényében van valami csirajelleg. Mégis, tőle származnak a darabban olyan fontos kormegállapítások, mint: „az emberek zöme durva és mélysegesen boldogtalan”, „csak piszok van, aljasság, ázsiai viszonyok”, vagy ami szintén figyelemre méltó: „a nyarlókból sose lesznek jó gazdak”, ezt a cseresznyés kertet felparcellázó új földesúrnak szánja. Mindaz, amit mond, nem szemináriumi anyagként, hanem megszenvedett felismerésként hangzik el, az a baj, hogy Trofimov is csak beszél és beszél.

Csehovnál az egészen kis szerepekben is hallatlan lehetőségek vannak elrejtve, ha nem is olyan többszólamúak, mint az eddig említettek. Ezekben néhány lényeges vonas megragadása a döntő: Anyában (Kali Andrea) az anyjától örökölt-eltanult hajlam a könnyelműsége; Varjában (Lázár Gabriella) a kínosan takarékos és takaréklángon élő jövődög aggszűz orokos riadt zavartsága, szorongása (két éve várja, hogy Lopahin megkerje, de nem is vonzódik hozzá tulajdonképpen, lenezi, mint a többiek); Dnyasában (Kántor Melinda) az elszánt úrhatnamság, Jasában, az új inasban (Hatházi András) ugyanez valami elképesztő paraszti kegyetlenséggel és a legdurvább stricitempókkal megterézve (látni sem akarja az anyját, Ranyevszkaja körül sündörög, de nem hagyja ki a szobalányt sem); Jephodovban, a könyvelőben (Orbán Attila) a minoenkinek idegeire menő kétbalkezesseg (vagy ki tudja? Lopahin éppen erre a két lábán járó szerencsétlenségre bizza majd a birtok ügyeinek intézését).

Látnivaló, ha egyikükből szerepek is mindegyik csupa megfeszítésre való rejtvény. Egyik-másik ösmódel, amelyből az abszurd dráma nem egy típusa levezethető, mint Sarlotta Ivanovna, a nevelőnő (Borbáth Júlia), aki azt állítja magáról, hogy még keresztlevelle sincs, szüleit nem ismerte, vagy Szimeonov-Piscsik (Biro József) akiről nehéz eldönteni, hogy mennyire ravasz és mennyire utódott, hogy számító-e vagy csak szerencséje van a vasúttal meg az angolokkal, akik találtak valamit a földjén, amibe érdemes befektetni.

Ez az „öskutatás” sem marad ki az előadásból, a szereplők bemutatásából és mozgásából, egy-egy jelenet hangsúlyosan groteszk megszervezéséből. Nem mindegyik szerencsés, egyik-másik túlhajtott. Például az, amikor Jephodov, mindjárt az első felvonásban, virágcsokor helyett jókora száraz cseresznyefaággal állít be a „gyerekszobába”: tessék vázába tenni! Bár lehet, hogy csak túlméretezett a szimbólum-kellék, egy kisebb, diszkrétebb „csokor” jobban emlékeztetne a *Godot-ra* várva csenevész, kiszáradt útmenti fájára. Teljesen érthető, hogy a rendezés a második felvonás „magánbeszédét” valóságos abszurdnak tekinti, hiszen majd hogyanem magukban beszélnek a szereplők, eltűnődve, figyelmen kívül, a partner iránt közönyösen, és amit mondanak, annak legtöbbször nincs megszólítottja. Ezért aztán hosszú percekre meg is szuntet közöttük minden kapcsolatot. Dunyasa magakellettő felajzottságában „nyeregbe veti magát” és le nem száll az inasról, nem zavarja, hogy Jephodovnak fontos beszéde van vele. Jasát sem, ami történik, közben a cigarettáját szívja. Így állodogal a négy szereplő (Sarlotta a negyedik) az egész jelenet alatt. Kitűnő ellenben, hogy Piscsik nem utó, hanem állító helyében alszik el és ébred fel a saját horkolására mindannyiszor, ezt Biro József remekül csinálja. Csak haikán jegyzem meg: nem tudtam megfejteni, hogy miért viszik át később a színen Sarlotta Ivanovna hordágyon, egy fehér köpenyes apó kiséretében, (a színpad szerint ez a postamester, Salat Lehel), aki majd a harmadik felvonás házában Alexej Tolsztoj *A bűnös asszony* című művéből olvas fel. (Ez a szerzői utasításokban szerepel ugyan, de mindig kihagyják, nyilván, mert senkinek sem a moszkvai Művész Színházban még gyakori szerzőként jól ismert idősebb A. Tolsztoj, Lev Tolsztoj másodikunokatestvére jutna az eszébe, hanem a fiatalabb, aki emigrációs kalandozásaiért nevével és tollával vezekelt a sztálini rendszerben. Eppen ezt akarta a rendező?)

Mindez semmiség (még az is lehet, hogy izlés dolga), a kolozsvári *Cseresznyés kert* ritka érdekes és eredeti előadás, amelyről még sokat fogunk beszélni. A befejezésről különösképpen. Nemcsak az öreg inas, Firsz búcsújára gondolok, jóllehet Senkáliszky Endre alakítása megérne egy kis tanulmányt: finom, tartózkodó, elegikus, megértő iróniával színeztet. És milyen szomorúan jelképes és groteszk az is, hogy amikor „egy kicsit lefekszik” (mert bezárták, örökre ottelejtették a „gyerekszoba” foglyaként), magas alakját sehogyan sem tudja belekényszeríteni a rövid kis ágyba, egészen összegornyod. De ez már a téma halk, elegikus lezárása. A hűr korábban pattant el és nem „elháló, szomorú zengésként”. Iosif Hercea zenéje és az egész előadás első perctől másképpen intonálja: baljós, feltartoztathatatlan hagyományként, amely ezt a régi, dűledező udvarházat egészen elsodorja. Ranyevszkaja is megértette. Ami eddig homályos vagy be nem vallott felelelmeként élt benne, ami elől menekült, az most már bizonyosság, ez a ház összedől (összedől) a fejük fölött. Szótlanul tépni, szaggatni kezdi a málló vakolatot: legyen már vége egyszer! Ugy viszik ki az omladozó falak közül, karjánál-lábalnál fogva, mint halálos sebesülteket.

Tudomány a sajtóban

Az *Evenimentul zilei* minden pénteken teljes oldalt szentel a tudománynak. Az *Evenimentul zilei* nagy példányszámú napilap. Természetesen távol áll tőlem a gondolat, hogy tudományos képzettségű embereket egy újság tudomány-oldala befolyásolni tudna. Am azok az olvasók, akiknek nincs tudományos műveltségük, az ilyen oldalakból alkotnak képet maguknak arról, hogy mi a tudomány és mivel foglalkozik. Gyakorta halljuk az érvelést: „az újság írta”; mintha a puszta tény, hogy kinyomtatják, hitelessé és bizonyítottá tehetné egy szöveg információ tartalmát. Lássuk hát, milyen tudományfelfogás hámazható ki az *Evenimentul zilei* tudomány-oldalaiból. Negatív tökéletességük miatt a május 22-i szám tudományos anyagait választottuk ki.

A legterjedelmesebb cikk a geológia tanszék egyik professzorának elméletét foglalja össze, *Mi tanítottuk meg az egyiptomiakat piramist építeni* címmel. A cikket a következő szöveg vezeti be:

„Dr. Ioan Țicleanu egyetemi előadótanár szenzációs bejelentést tett: a Ceahlău hegység Toacă csúcsának piramisa régebbi, mint a Kheopsz-piramis”. Mi a lényege röviden a szenzációs elméletnek? A Ceahlău régi, több mint tízezer éves: bölcsője a kultúrának, a piramis és a spirál mint diszítőelem innen került Egyiptomba, Krétán keresztül. A bizonyíték? A 'raza' (am. 'sugár' – a fordító megjegyzése) szó – adják tudunkra kellő komolysággal – az egyiptomi napisten Ra nevéből és a 'za' szótagból tevődik össze, ami 'istent' -t jelent; továbbá fontos bizonyíték, hogy bizonyos szögből nézve a Toacă-csúcs piramishoz hasonlít, amelynek minden jellemzője megegyezik a Kheopsz-piramiséval. Amiből tagadhatatlanul következik, hogy az egyiptomiak tőlünk, románoktól tanulták meg, hogyan kell piramist építeni. Mi több, a riportter beszámolójában feltűnik egy nagyon „érdekes” genetikai érv is: az egyiptomiak először „lépcsős”, majd „ferde” és végül „egy-

nes” piramisokat építettek – márpedig, mint a geológusok elmélete mutatja, mindhárom modell fellelhető a Toacán, tehát az itteni építmény áll az egyiptominak az eredeténél. Vannak névtani „érvek” is: a tény, hogy létezik Omu nevű csúcs, Szfinx nevű szikla, egy Panaghia nevű csúcs („ami a Szűzanya másik neve”) és a Csobánkó – mindez a piramisok román eredetét bizonyítja, hiszen (tudjuk meg) ezek egy vonalban vannak (!), a Csobánkó pedig „nyugatra van Toacától, ugyanúgy, mint Oszirisz sírja (...), aki csobán (juhásztor) volt”. Nahát! Feltehetően szintén az egyiptomiakra gyakorolt román hatást akarja bizonyítani, hogy „csak két hegynek, Romániában, van saját ünnepe”, a Găinának és a Ceahlăunak. Ezek után összefüggéstelen felsorolás következik mindenféle spekulációkkal a hápról, ünnepekről, hegycsúcsokról, felhőkről és a 'Serapus' névről, amelyről megtudjuk, hogy – noha a Vrancea hegység egyik völgyének neve – nem román nyelvű, hanem egyiptomi szó. Vagyis, úgy tetszik, a mi egyiptomi „hatásunk” mellett szóló legjobb érv az, hogy nyelvünkben egyiptomi szavak vannak. Quod erat demonstrandum! S, ezt az egész protokronista delíriumot Florentina Ionescu riportter jobb ügyhöz méltó komolysággal adja elő, hazafias szöveggel fűszerezi a Mioritáról, a „híres Cucuteni kultúráról” (amelyről megtudjuk, hogy „nagy házai és ablakai” voltak), valamint arról, hogy nincs bizodalunk nemzetünk lángelméjében. Szakmai szempontból a legszánalmasabb azonban az, hogy az egész ismertetés úgy történik, mintha a geológusok elmélete egy kipróbálás alatt álló, igazolható tudományos elmélet lenne – ami bizonyíthatóan hamis, ha csak az alátámasztására felhozott érvek gyenge, tartalmatlan voltára gondolunk is.

Egy másik cikk, terjedelme szerint a második legnagyobb, „bolygók érdekességeivel” foglalkozik (szerzője Alina Mitu). A legfontosabb érdekesség címe arasznyi betűkkel hirdeti: „A föld összes élőlényei közül csak a nőnek van szüzhártyája”. A cikk szövegében, más banális vagy egyenesen stupid információk mellett, olvassuk a következő tudományosnak szánt ismereteket: „A változatos formájú szüzhártyák között, amellyel a nők világra jönnek, van egy ritka alakváltozat: a kettős szüzhártya. (...) Azok a nők, akik ezzel születnek, azt mondják, hogy isteni csodáról van szó, a férfiak pedig, akiknek megadatott a szerelem, hogy ilyen nőkkel találkozzanak, kijelentették, hogy »megszakadtak a boldogságtól!» (s ezt a cikket egy nő írta). Az ember olvassa, és nem hisz a szemének. Utána a hírek következnek arról, hogy mit tesznek az ondósejtek a hüvelyben: a nőnél, a denevérnél és a méhnél (!). A cikk a szifilisz történetében csúcsosodik ki; mindez kezdetleges módon, de olyan bizalmas hangon, amely közvetlenül szólítja meg az olvasót. További rövid hírekből arról értesülünk, hogy a hullóknak három szemük van, hogy kamasz lányok elektronikus robotokkal gyakorolják az anyaságot, hogy felfedezték a gént, amely az emberi szervek furcsa elhelyezéseért felelős, hogy feltalálták a dohányzógépet, és hogy két román kutató polarizált fényrel gyógyítja a rákot. Ez az utóbbi hír az áldudományos újságírás gyöngyszeme: miután az emberrel közlik, hogy a két román módszerrel minden betegséget meg lehet gyógyítani, beleértve az AIDS-et is, meglepetésünkre kiderül, hogy e teljesítmények

egyetlen bizonyítéka az illetők kijelentése és egy találmányi szabadalom, amelyet viszont a tudományos hatóságok nem hajlandók figyelembe venni. A tájékozatlan olvasó azzal a benyomással marad, hogy miután tízezer évvel ezelőtt megtanították az egyiptomiakat piramist építeni, a románok a huszadik században felfedezték az összes betegség ellenszerét, de a külföld ostobasága és irigysége megakadályozza a román tudományos géniusz kibontakozását, a legrégebbi időktől mindmáig. Kellemetlen érzés, valaki a világban nem hagyja, hogy a román nemzeti zsenialitás megváltsa az emberiséget. Az újság első oldalán ezt az egészet, mintegy jelképesen, a *második kézből származó óvszerek* forgalmazásáról szóló hír vezeti be. Ebből a társadalmi és technológiai szempontból közérdekű hírből megtudjuk a következőket: a gumiabroncsokhoz hasonlóan használat után az óvszereket újrafutózzák; a nők, akiknek – mint megtudjuk – vérükben van a takarékoság, szívesen használják a felújított óvszert, noha nem ismerik az ósházáját (mármint az óvszer első felhasználását).

A szerzők dicséretére meg kell mondanunk azt is, hogy a tudományról alkotott képüket remekül fogalmazza meg egy rajz az oldal közepén, amely lemenő napot ábrázol, tökéletesen giccsesen, fölül pedig a *Megéneklünk, Romániára* emlékeztető módon ez olvasható: „Kozmikus költészeti fesztivál az 1999-es teljes napfogyatkozás tiszteletére.”

Nehéz megállapítani, hogy ennek az oldalnak a tartalma az *Evenimentul zilei* újságíróinak a tudományról kialakított felfogását tükrözi-e. Függetlenül azonban attól, hogy a szenzációhajszás az igazi oka az álnformációk közlésének és tudományként való beállításának, az tény, hogy a legbecsapottabbak az olvasók, akik kritikai képzettség híján nem képesek észrevenni az intellektuális szélhámosságot. Ezért a tudományról olyan kép alakul ki bennük, amely teljesen más, mint a valóságos, és azt hiszem, a felelősség emiatt egészében azokat terheli, akik ezzel az útszéli „tudományos” propagandával foglalkoznak.

Milyen tanulság vonható le e „tudományos” oldal elolvasása után? Elsősorban a román elsőbbség kényszerképzete. Úgy tűnik, a protokronizmus (a román elsőbbség elmélete – a fordító megjegyzése) a nemzeti frusztrációk kifejeződésének állandósult formája, ami azt sugallja, hogy forrása mélyebb, mint hinni szeretnénk, és tartós elleneséges érzületekről árulkodik. Másodszorban a testiség és a szexualitás kényszerképzete. Valóságos kéjjel özönletnek a szervekre, váladékokra, betegségekre és nemi extázisra vonatkozó információkat. Végül ezek a cikkek arról a felfogásról árulkodnak, hogy a tudomány nem más, mint utódott találmányok, szenzációs, csodába illő történetek, okkult, de legalábbis a köznapitól eltérő tények gyűjteménye. Ha arra gondolunk, hogy éppen ez volt a felfogása a tudományról az ókor legnagyobb furcsaság-összekompillálójának, idősebb Pliniusnak, megérthetjük, hogy két évszázad európai tudományos műveltsége a „népi” kultúrát meglehetősen érintetlenül hagyta az eltelt két évezredben. A tudományt, amely technológia formájában több mint egy évszázada *ténylegesen mindenütt jelen van*, továbbá is úgy értelmezik, mint ördögös furcsaságok mágiáját; sajnos, eleganciájából és kritikai szellemének emelkedett szerénységéből a köztájékoztatásba semmi sem látszik átsugározni.

Megjelent a 22 (a Társadalmi Párbeszéd Csoport hetilapja) 23. számában.

Agoston Hugó fordításai

Mircea Iorgulescu

A diktatúra mint szanatórium

Nae barátunk, a Helyzet főszereplője, mert természetesen róla van szó (*Szereti On Iancu bá'it?*) szerfólott elégedetlen a „dolgok állapotával” – de nem esik kétségbe. Jól tudja ő, hogy „mi kéne nálunk”, nincsenek kétségei, dilemmái, nem habozik és nem kérdez. Bővében van viszont a megoldásoknak. Egyszerű, határozott, világos megoldásai vannak: a *legyen világos!* egyébként kedvenc szavajárása. A *legyen világos!* pedig azt jelenti, „ne kételkedjete!”: ez a követendő út, ez a haladás útja, kihajolni tilos.

Naes megoldás lehetne az alkotmányos tényező közbelépése, amely megmagyarázhatná a politikásoknak: „értes engem, – komolyan mondja – elrendelem, hogyan tisztázzátok a helyzetet, mivelhogy már ahogyan, nem mehet tovább, hogy kegyed hajsz, kegyed meg csá, mivelhogy soha nem történt meg más országban, még a fanarióták idején sem, mondhatni amondók lehetünk, még a függetlenség előtt sem, a tekintély rovására, mely mindenkinek harcolni kell, ha elvárja, hogy politikusként neveztek”.

De még jobb lenne felfüggeszteni az alkotmányt és egy olyan, érték ügye, egy diktatúraszerepét csinálni. Akkoriban azonban, Nae barátunk idején (aki, visszatekintve, amolyan elő-Nae volt), akkor másképpen hívták – *zsarnokságnak*. „ – Tudod, mi kéne nekünk? – mondja Nae. – Mi? – Zsarnokság, mint Oroszországban... Nem mehet már tovább, értesz engem, az alkotmány, amely ha látod, hogy mi történik, nem lehet ahogyan...” (I.L. Caragiale: *A helyzet*, Szász János fordítása)

Amikor Caragiale *A helyzetet* megírta és közölte, Oroszországban nem volt diktatúra, csak autokratikus rendszer. Nem egészen két évtized múlva aztán Oroszország diktatúrává lett, meghozta hosszú ideig. Valamivel később Románia is részesévé vált egy olyan diktatúrának, „mint Oroszországban”, de csak miután kikísérletezett vagy három saját modellt – a királyi diktatúrát (ahogyan Nae úr megálmodta, az alkotmányos tényező intervenciója nyomán!), a nemzeti-legionárius diktatúrát és a katonai diktatúrát.

89 decembere után, amikor az utolsó és leghosszabb román diktatúra összeomlott, maga a 'diktatúra' szó is csúnyává vált, mint valami gyalázkodás. Ugyhogy – fel lehetett tételezni – senki sem fogja megengedni magának, hogy egy megváltó diktatúrára, zsarnokságra gondoljon; még ha nem is olyanra, „mint Oroszországban”, hanem egy eredetibbre, vagy más modellt követőre: elvégre Leonida naccsász is, Nae barátunk kortársa, nem egy Garibaldi után sóvárgott, aki mindenkit „megrekcumoz”?!

De nem így történt. Egy zaklatott elméjű egyén – művész a maga módján, körülbelül hetedrangú költő, nem éppen kellemes társaság, erősen kétes hírnevű – megalapított egy ultrahazafias lapot, a lap világra hozott egy pártot, a párt demokratikus úton bejutott a Parlamentbe, a pónem pedig szenátor lett, és elkezdte nyilvánosan hirdetni a diktatúra szükségességét. Nem szenteltek neki különösebb figyelmet, a „jobb körök” könnyedén a közönséges groteszk ártalmatlan övezetében száműzték.

Am a diktatúra bevezetése mellett szóló védőbeszédék egyre gyarapodtak, s hirdetőik tekintélyének köszönhetően bizonyos fokig még tisztességesnek is tűntek. Nemrég egy tiszteletre méltó liberális szenátor, a maga módján nagyon művelt ember, Alexandru Paleologu, valamint egy ismert jó történész, aki politikailag nem elkötelezett, de a közéletben hangsúlyosan jelen van, Florin Constantiniu, a legnézetesebb román televízióállomás egyik műsorában azt állították, hogy a jelenlegi „helyzetből” az egyetlen kiút egy időleges diktatúra lenne. Olyasvalami, mint egy kezelés, mint egy egészségügyi kúra. Lám, a diktatúra – mint szanatórium!

Megjelent a *Dilema* 280. számában (június 12–18)

KÉT NÉPSZAVAZÁS

Tito Jugoszláviájában ötven esztendővel ezelőtt, 1948 júniusában, népszavazás szentesítette a Kommunista Szövetségének azt a döntését, hogy az ország szakít a Moszkva irányította Kominternnel, és saját különújtára lép. (Történezszek feladata mérlegelni, hogy a döntésben mekkora szerepe volt a szemléletváltásnak, és mekkora a személyi/csoportos torzskaldónak.) Bátor lépés volt, mert a tobbi kelet-közép-európai országot éppen akkor fogták szorosabban Moszkva járszalagjára. Jugoszláviában viszont előrelendült a politikai idő.

A döntés gyokeres volt. S a titói vezetésnek volt bátorsága az ország közvéleménye elé tárni a választás lehetőségét: folytatni a politika diktálta gazdasági és társadalmi beszűkülést, vagy nyitottá válni – a Nyugat felé is.

A fordulat megrázkódtatásokkal járt. A partizánharcokban edzett kemény mag értetlenül állt az események előtt. Megindult a menekülési hullám a szomszédos Magyarország, Románia és Bulgária felé. Arszo Jovanovics vezérkari főnököt menekülés közben a szerb-román határon lötték le. Majd megkezdődött, minden szinten, koncepciói perek arán is, a tisztogatás, az „elhajlók” eltávolítása a part- és állami apparátusból.

A válto atállítását a „népi tomegektől” érkező udvozoló táviratok áradata kozszontotte. Vállalati, kozségi kollektívák eskudtek hűségét a párt új vonalára és a

bolcs vezérre, Titóra. A rádió naphosszat a vezér bolcsességét zengte.

Ezzel a fordulattal Jugoszlávia járatlan útra lépett, amely felülről sugallt, ám alulról építkező önkormányzati rendszerének demokratizmusával irigységet keltett a tobbi „népi demokratikus” ország jugoszláv tájakra tévedt látogatóiban, akik ámuldoztak a jóléten, a termékeny ontévenkységen. Es megoldódni látszottak az 1918-ban mesterségesen létrehozott államalakulat belső – nemzetiségi, vallási kontosben jelentkező életszemléleti – ellentétei is. Kialakult a kényes egyensúly a dél-szláv állam nemzetei és nemzetiségei kozott.

Utóbb derült ki, hogy ennek a kurzusnak sem sikerült minden feszítő gondot feloldania. A nagyszerb nacionalizmus megtalálta a kiskapukat (a szerb-horvát nyelv kioltásával, a hadsereg parancsnoki karának kisajátításával). A horvátok – főleg az emigrációban – az usztasa-csetnik háborús ellentétet éltették tovább. A szlovének german munkakultúrája néman berzenkedett az ellen, hogy nekik kell megfizetniük a crnagórákok és a macedonok keleti kozonyét.

A szönyeg alá sópört ellentétek a kelet-közép-európai nagy földcsuszamlás alkalmával a nacionalista zászlók meglegetésével robbantak. Ami egy nemzetiségileg, vallásilag párducfoltos területen csakis katasztrófabá torkolllhatott. Rövid szerb-szlovén és hosszú szerb-horvát háború,

lezáratlan – nehezen lezárható – bosnyák kérdés, Koszovo...

S a Kis-Jugoszlávia rátett egy lapattal, megállította a politikai időt: rencseletileg számolta fel Koszovót és a Vajdaság autonóm státuszát, nacionalkomunista erőszakkal érvényesítve a nagyszerb főnökemzet gondolatát.

Az idén, áprilisban – ezúttai Kis-Jugoszláviában sebtiben népszavazást irtak ki. Az engedelmes népnek arról kellett döntenie, hogy Koszovo kérdését nemzetközi bábáskodás nélkül kívánja megoldani. A nacionalista médiahisztéria által megpuhitott szerbekre és montenegroiakra korlátozódo jugoszláv szellemi ossztanc, amint várható volt, döntő többséggel utasította el a „nemzetközi

Kortársunk, a történelem

beavatkozást”, a „nagyhatalmi akarattal való behódolást”, a „szent szerb föld” védelmét, az ország „területi integritásának megvédését”. Es áradtak ismét a „népi tomegektől” származó „udvozoló táviratok”, a vállalati és kozségi kollektívák szent esküvései, a felszabadító háború frontharcosainak nosztalgia-uzenetei. A két népszavazás hasonlósága nem azonosság. Akkor demokratikus nyitásra volt szó, most a pillanatnyi valóság kockázatos befagyasztásáról.

A kommunista nosztalgia Kis-Jugoszláviában, akarcásak más, ideológiánélkül maradt posztkommunista társadalmakban bösz nacionalizmusba, epigon diktatúrába csapott át. S a szerb nacionalizmusnak, mint bö száz esztendeje mindenkor, dacolva a világ sorával, az orosz ortodoxia nyúlt a hóna alá.

De akadnak pártfogói közelebbi tájakon is. Ion Iliescu Belgrádban a nemzetvezetői becsvagyfútótt Miloseviccel parolázott, és a „jugoszláv belügyet” védelmezte az idegen beavatkozás ellen. „A szent szerb föld...” – milyen ismerősnek hangzik a föld mítosza.

De ugyanolyan ellenvetést nem tűró hangok kelnek a rendithetetlen koszovói albanok védelmére is, akik „keszek meghalni a szülőföldjükért”, akiknek a vezetői „nem szövetkeznek saját elnyomóikkal”. Küzdelem és harc... Ez a buzdítás felér egy hadüzenettel. Felhívás polgárháborúra. S van vevő ilyesmire. De nem mindenki. Sok szerbet és alban elrettent a válogatás nélkül omló ver. Szerb rendőrok szájai bontják fel munkaszerződésüket, csak hogy távo maradjanak a koszovói hűsdaralótól. (Lám, a pártállam sem működik már olajozottan.) Albanok ezrei menekülnek át a zöldhatáron a falvakat romboló tarackok elől. S a nagyszerb eszme ott kapott léket, ahol legkevésbé számított rá: Montenegró választópolgárai kiszavazták szívkükből Milosevicseket.

S a nem is egyszer rászédett nagyvilág? Az EBESZ, az ENSZ, a NATO? Embargóval fenyeget. Szankciókkal megtűzdelt diplomáciai nyomást gyakorol. A veszélyelharító mechanizmusok azonban nehezen mozdulnak meg. Hiába ismerik fel az „elboszniasodás” veszélyét, amelybe a „szent föld”, az „erted élünk és halunk” szemlélet óhatatlanul torkollik. A nemzetközi fórumok kézfogást kívánnak kicsikarni. S bár hosszú és tekervényes az út odáig, más megoldás aligha van. Még ha a kézfogást fogak csikorgatása is árnyékolja be. Kompromisszum nélkül falatnyi jövő sincs. Csak, miként a tenyek bizonyítják, halál van.

A korona visszaadása

(Folytatás a 12. oldalról)

nevezte. Történelmi és ugyanakkor vallási jelképként – tette hozzá – a korona a magyar szabadságot és függetlenséget jeleníti meg. Lékai kijelentette, hogy szívesen nyilvánosságra hoz egy közleményt, vagy cikket ír a katolikus sajtóba, melyben támogatásáról biztosítja a korona visszaadását. – Kozólje Washingtonnal – mondta befejezésül –, hogy a katolikus egyház, miként a magyar nép is, támogatja az ügyet.

Miután az Egyesült Államok és Magyarország megállapodott a korona visszaadásának új időpontjában, Washington egy roppant kényes kérdést vetett fel: kozólnom kellett a magyar kormányval, hogy Carter elnök politikailag kellemetlen helyzetbe kerül, ha Kádár részt vesz a korona átadási unnepegen. Hajlandó lesz-e a magyar állam vezetője távol maradni? A válasz lenyűgöző volt: Kádár belátta a helyzet kényességét, és nem lesz jelen.

Ez figyelemre méltó gesztus volt, olyan, amelyik Kádár érett politikai személyiségét tukrozte. Az egyedüli olyan kelet-európai vezető volt, aki megakadályozta a személyi kultusz kialakítását, ezért Kádárt ritkán dicsőítették a sajtóban, a rádióban vagy a televízióban. Képe ritkán jelent meg az újságokban, és sohasem láttam fotóját a vezető kormánytisztviselők irodájában.

Kádárral a korona visszaadása előtt egy hónappal találkoztam először. Majdnem két órát beszélgettünk a kommunista párt székházában lévő irodájában, ennek során a témák széles skáláját érintettük. A korona visszaadásáról hozott elnöki döntést, ennek a kétoldalú kapcsolatainkra tett hatását, Magyarország bel- és külpolitikáját, főként pedig a gazdasági reformokat.

Jóllehet, sztálinista elődje, Rákosi Mátyás börtönbe csukatta, s a széles korben elterjedt szóbeszéd szerint súlyosan megkinozták, Kádár mindennek kevés jelét mutatta. Miután udvozolt az irodája bejáratánál, a székemhez kísért, ő a tárgyalóasztal túloldalára ült. Rajtunk kívül csak a tolmács volt jelen. A nagykovetek valamelyest megilletődöttek szoktak lenni, amikor először találkoznak az államfővel, a miniszterelnökkel vagy egy kommunista országban a párt vezetőjével, de nem úgy tűnt, hogy Kádár túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít magának. Hamar megkonnyította a helyzetemet azzal, hogy a maga nyugodt tempójában az iránt érdeklődött: feleséggel hogyan szoktunk hozzá a budapesti élethez. Melegen udvozolt, mint az Egyesült Államok új magyar nagykovetét, hozzátéve, hogy a nagykovet szerepe rendkívül fontos, hiszen hazája az ő szemével látja a magyar társadalmat. Lényeges – emelte ki –, hogy a nagykovet, amennyire csak lehetséges, objektív legyen, részletesen és őszintén jelentsen az outhoniaknak. Kul- és belpolitikai ügyekben egyaránt nagyon fontosnak tartotta a realisztikus megközelítést.

Miután Kádár személyzetének egyik tagja behozott két whiskyt szódával (delelőtt tizkor nem ez a szokásos italom, de nyilvánvalóan az ové igen), Kádár koszonetét fejezte ki Carter elnöknek azért a baráti hangú szóbeli üzenetért, melyet én adtam át, majd a bevezető után a magyar politika elveinek kifejtésébe kezdett, mely – a

tolmácsolással együtt – több mint egy óráig tartott. Konnyedén, intelligensen és lendületesen beszélt.

Szólt arról, hogy jóllehet Magyarország az egyik szövetségi rendszer tagja, az Egyesült Államok pedig a másik vezetője, ennek nem volna szabad megakadályoznia az országaink közötti tartalmas kapcsolatok fejlesztését. Egyértelművé kívánta tenni, hogy Magyarország független állam, saját bel- és külpolitikája van, noha természetesen lojális a szövetségesei iránt. Magyarországnak megvannak a maga hagyományai, történelmi és kulturális tradíciói és a saját nemzeti érdekei. A magyar politikának ezek a fő meghatározói, valamint „az országunk mérete, földrajzi helyzete és gazdaságunk jellege”.

Kádár figyelemre méltó részletességgel beszélt a magyarországi gazdasági változásokról, kiemelve, hogy Magyarország életében ez a legfontosabb szempont. Felhívta figyelmemet gazdasági reformjainak politikai jelentőségére. A folyamatos gazdasági fejlődés – magyarázta – a növekvő, főként a Nyugattal folytatott külkereskedelemtől függ. A nyugatnémettel, az osztrákkal és az olaszsal összehasonlítva az Amerikával való kereskedelmünk elenyésző, s az, hogy nem sikerült elnyernünk a legnagyobb kedvezményt, akadályozza növekedését.

Aztán az amerikai-magyar kapcsolatokról beszélt. Részletesen felidézte kozos történelmünket, az első világháborúval kezdve és a koronával zárva mondanodóját. Kérte, adjam át az elnöknek nagyrabecsülését a magyar történelmi jelkép visszaadásáról hozott döntéséért, annál is inkább, mivel tudja, az elnöknek milyen belpolitikai akadályokat kellett legyőznie. Arra is megkért, hogy jelentsem: egyetért az elnök álláspontjával, mely szerint a koronát az amerikai nép a magyar népnek adja vissza.

Végül felidézte Harriman kormányzóval való 1963-as találkozását, amikor a kormányzó az atomcsendegyezmény aláírására Moszkvába érkezett. Kádárt Hruscov mutatta be Harrimannek a stadionban, ahol az amerikai-szovjet atlétikai versenyt tekintették meg. Kádár meleg szavakkal beszélt a kormányzóról, kiemelve, hogy senki sem értette meg úgy a kelet-nyugati kapcsolatokat, mint Harriman. Tudott barátságunkról, s megkért, hogy adjam ár Harrimannek az udvozletét.

Kádár szavainak leglényegesebb pontjaira reagálva kiemelttem, hogy Carter elnök és Vance külügyminiszter mindig is tudatában volt annak, hogy a korona Magyarország tulajdona. Az elnök döntése morális szempontból helyes volt, politikailag pedig bátor, s ez természetesen a kapcsolatok fejlesztésének súlyos akadályát hárította el. Ez a kelet-nyugati kapcsolatok átfogóbb megközelítését tukrozi, az elnök elkötelezettségét az együttműködés és nem pedig a konfrontáció iránt, ennek bizonyítéka a SALT-egyezmény megkötésében és a nukleáris terjeszkedés megelőzésében tanúsított elszántsága. Műszaki képzettsége révén egyetlen államfő sincs jobban tisztában nála a nukleáris fenyegetés jelentőségével. Amikor azt javasoltam Kádárnak, hogy Carter nemzetközi ügyekben kialakított álláspontjának megértése, végétt olvassa el az elnök

nemrég a dél-karolinai Charlestonban mondott beszédének szövegét, Kádár azt felelte: már ismeri.

Tudatában lévén annak, hogy a nagykoveteknek – kiváltképp olyan államban, melyet egy személy irányít – mindig arra kell torekedniük, hogy gyakorlati hasznot húzzanak a kormányfőkkel való személyes találkozásból, kapcsolatunk néhány speciális problémáját vettem föl. Tájékoztattam Kádárt arról, hogy a kormányunk támogatja azt, hogy Magyarország elnyerje a legnagyobb kedvezmény státuszát, de eleget kell tennünk az 1974-es kereskedelmi törvény követelményeinek. Erzéseink szerint ezt úgy lehetne megtenni, hogy ne sértsék egyik ország onbecsülését se. Amint annak Kádár kétségtelenul tudatában volt, megtettük első javaslatunkat a törvény politikai követelményeinek elfogadására, s éppen a magyar kormány válaszára vártunk. Ha a politikai szempontokban megegyezünk, akkor elkezdjük a legnagyobb kedvezmény elvét is magában foglaló kereskedelmi egyezményről a tárgyalásokat.

A következő praktikus ügyként azt vettem föl, hogy jó lenne szélesíteni a magyar-amerikai kapcsolatokat. Nagyon örültünk a nagykovetség és a külügyminisztérium, valamint más kormányzati szervek közötti megújult együttműködésnek. Most hasonló kapcsolatokat szeretnénk kialakítani a pártszervekkel is. Amikor George McGovern és Joseph Biden szenátor Budapestre látogatott, nagyon hasznosnak itélték a magas beosztású pártvezetőkkel folytatott tárgyalásaikat. Újabb szűz területet meghódítandó, egyesült államokbeli látogatásra hívtuk a párt külügyi osztályának vezetőjét. Reméltük, hogy elfogadhatja ezt. Szükségtelen volt Kádárnak megemlítenem, hogy mi is tudatában vagyunk annak: a kommunista uralom alatt lévő országokban a pártvezetők fontosabbak, mint az állami tisztviselők. Bóviteni szerettük volna a magyar-amerikai kapcsolatokat a magánszemélyek és a szervezetek között is, kiváltképp az oktatás, a tudomány, a műszaki fejlesztés és a kultúra területén. Ezekre a javaslatokra Kádár pozitívan reagált, a maga kozvetlen, lakonikus módján annyit mondott: „A cselekvéscsapatokra reális lehetőség van.”

Kádár annak hangsúlyozásával fejezte be találkozásunkat, hogy a korona visszaadása alapján úgy látja, országaink között bővülni fognak a kapcsolatok. Reális alapokon maradván – szerinte – sok mindent el tudnánk érni, és – tette hozzá – eredményeinket nem szükséges nagydobra verni. Két nap múlva Kádár engedélyt adott arra, hogy a párttisztviselők elfogadják az egyesült államokbeli meghívást. Ezt követően az ilyen látogatások rendszeressé váltak, erősítve a kormányaink közötti kapcsolatot.

A Kádárral való találkozás is azt tanúsította, hogy az országaink közötti kapcsolatok új, nyitottabb szakaszába léptünk. Ez még nyilvánvalóbb lett a korona 1978. január 6-án történt visszaadása után, melyre a XIX. század végén, az Osztrák-Magyar Monarchia fénykorában épített Parlament gazdagon aranyozott kupolatermében került sor. A két ország delegációja, az amerikai kovetség és helyi személyzet, a magyar nép mintegy kétszáz képviselője, a nemzetközi és a magyar sajtó részvételével megtartott unnepegség tokeletes rendben zajlott le. A szines és méltóságteljes ceremóniát a maga egészében kozvetítette a rádió és a televízió. (...)

Fordította: Balogh Ernő

Az emlékirat első része a 24. lapszámunkban jelent meg.

Láványos világbajnokság

Amióta golyóbisunk a tömegtájékoztatótól elárasztott „nagy faluvá” változott, a távolság nem hátrány, hanem előny: a világeseményekről részletesebben, pontosabban és olykor gyorsabban értesülnek, akik nincsenek a helyszínen. Ezt a szerencsét (akárcsak négy évvel ezelőtt, most sem jutottam ki a labdarúgó világbajnokságra) nem szabad kihasználhatlanul hagyni – gondoltam, és elhatároztam, hogy a franciaországi hatvannégy találkozó mindegyikét az első perctől az utolsóig megnézem. Azt hiszem, eme nemes célt sokan kitzették maguk elé, én azonban magyarázom meg is tudom valósítani, mert: időm van, türelmem van, kábelre kapcsolt tévékészülékem van, a dél-amerikai folytatások románcok vad konkurenciája pedig hidegen hagy. Az egyetlen nyugtalanító kihívást a fehér papírlap jelenti számomra, amelyre leírom gondolataimat, átkompillálok a hallottakból-olvasottakból, megpróbálok értelmezni ez-azt. Mármost most éppen a foci véberől. Mert nem lehet nem írni róla, olyan fontos, olyan közérdekű. Elgondolkoztak önök, miként is van az, hogy miután az ember megnéz egy meccset, utána ahány lap csak a kezébe kerül, mindegyikben elolvassa a krónikáját? Le vannak szépen írva az adatok, hogy mikor és hol, ki kivel, napilapok krónikásai bölcs közhelyeket mondanak fel alanyi megközelítésben (most már tényleg mindenki ért a focihoz!), taktikai meglátásaik vannak – és mindegyikben mindig van vevő! Hát nem furcsa? Igen, a fehér papír kihívása... Mered az ember a zöld téglalapra, amelyet labdakergető sportolók népesítenek be, utána mered a fehér téglalapra, hogy az előbb látottakból gondolatokat kifejező szavakkal, írásjelekkel népesítse be. Mered a fehér lap tükrebe, amelynek oldalai az aranykészítés szabályai szerint aránylanak egymáshoz (ebben is rejlik babonázó ereje) – és írja önmagát.

Időparadoxon

Többször említettük, és mindig elkerülhetetlen. Amikor én ezeket írom, már nyolcadik napja zajlik a világbajnokság, lejátszották a csoportmérkőzések első fordulóját (tizenhat meccset), és onok csak három nap múlva fogják olvasni Baracs Dénes cikkét a párizsi megnyitónapségről. Amit pedig most írok, azt tíz nap múlva. Nos, ez az, ami próbára teszi az embernek a szelekciós képességét. Hisz nyilvánvaló, hogy nem lehet napilapos krónikákat az olvasó elé vinni, de még jóslatokba sem nagyon szabad bocsátkozni, halandászni aztán meg kiváltképpen nem illik.

A megoldás: megkísérelhetjük, hogy felhívjuk a figyelmet hasznos, „maradandó” adatokra, összefüggésekre, jelenség-érvényű dolgokra, hogy értelmezzük azokat. Az időparadoxon – szintén paradoxális módon – a távolság, a távlat oldhatja fel. Írjunk az utókornak! – ime az aktualitás titka.

Adatok

Az eddigi vébék. A franciaországi – a Coupe de Monde FRANCE 98 – a tizenhatodik labdarúgó világbajnokság, a világháború után pedig a tizenharmadik. Ime, az előzőek, a helyszín és a győztes feltüntetésével:

Rendező	Világbajnok
1930 Uruguay	Uruguay
1934 Olaszország	Olaszország
1938 Franciaország	Olaszország
1950 Brazília	Uruguay
1954 Svájc	NSZK
1958 Svédország	Brazília
1962 Chile	Brazília
1966 Anglia	Anglia
1970 Mexikó	Brazília
1974 NSZK	NSZK
1978 Argentína	Argentína
1982 Spanyolország	Olaszország
1986 Mexikó	Argentína
1990 Olaszország	NSZK
1994 Egy Államok	Brazília

A számmisztika kedvelőinek (vagy ha így hízelgőbb, a pitagoreusoknak) figyelmébe ajánljuk, hogy ha a tizenhat évvel ezelőtti (spanyolországi) világbajnokságot „szimmetriatengelynek” tekintjük, akkor mind előre mind hátrafelé haladva az időben Argentína, NSZK, Brazília a sor (s mindegyik győztes két világbajnoki évenként összege – 78+86 Argentínánál, 74+90 Németországnál, 70+94 Braziliánál – ugyanaz a 164), akkor tehát most Anglia kövekezik; ez a „rend” akkor maradna meg, ha Anglia lenne az idén a világbajnok, utána (2002-ben) meg ismét Brazília.

A lebonyolítási rendszer. Kiváló. Sepp Blatter érdeme biztosan, a svájci (pénzügyi) szakemberé, aki Joao Havelange örökébe lépett a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség, a világ leggazdagabb sportszövetsége élén; zseniális szervezőkészsége, nyelvtudása, empátiája, elhivatottsága a labdarúgás „globalizálásában” – mindez Blattert a kialakuló új világrend egyik kulcsfigurájává teszi.

Egyébként a rendszer nagyszerűsége aritmetikai egyszerűségében rejlik. Világos, hogy a résztvevő csapatok száma 2-nek a hatványa kell hogy legyen, s mint-hogy – a labdarúgás elterjedtségét, színvonalát, gazdasági lehetőségeit, kedveltségét tekintve – 16 kevés, 64 sok, kizárás alapon is a 32 az ésszerű szám. Ez nyolc csoportban hat-hat, azaz összesen *negyvennyolc* mérkőzést jelent. Tovább: nyolcaddöntők – *nyolc*, negyedöntők – *négy*, elődöntők – *két* meccs, a harmadik helyért – *egy*, plusz a *nagy döntő* – mindösszesen hatvannégy mérkőzés.

Kiváló a csoportok összeállításának és a játérendnek az algoritmusa is. (Igaz, a számítógépnek ennyire véges számú kritériummal dolgozni, gyermekjáték.) A 704 játékos – 32 csapat 22-22i focistája – mindegyike legalább három város stadionjában játszhat, illetve ulhat a kispadon – s láthatuk a tévében, mennyire modernnek,

szépek és funkcionálisak ezek az építmények. Párizs a Bois de Boulogne-i híres Parc des Princes mellett (itt lesz a kisdöntő, 48 ezer férőhelyes) a világbajnokságra ajándékba kapta az „örökkévalóságnak” épített, 1998. januárjában újra felavatott, 340 millió dollárért felújított-átalakított Saint-Denis-i Stade de France-ot (itt volt a nyitómérkőzés, és itt játsszák a döntőt, 80 ezer néző előtt). Ezenkívül nyolc vidéki város a helyszíne öt-öt mérkőzésnek: Bordeaux, Lens, Lyon, Marseille, Montpellier, Nantes, Saint Etienne, Toulouse.

Esélyek. A verseny kezdete előtt a fogadóirodák a következő kvótákat határozták meg a végső győzelemre: Brazília 3500, Németország 6000, Franciaország 7000, Olaszország 8000, Argentína 8000, Anglia 8000, Hollandia 9000, Spanyolország 14 000, Nigéria 20 000, Jugoszlávia 25 000, Horvátország 33 000, Norvégia 33 000, Románia 40 000, Dánia 40 000, Kolumbia 50 000, Bulgária 50 000, Belgium 66 000, Paraguay 66 000, Chile 80 000, Kamerun 100 000, Mexikó 100 000, Ausztria 100 000, Egyesült Államok 100 000, Dél-afrikai Köztársaság 100 000, Skócia 125 000, Marokkó 200 000, Dél-Korea 200 000, Száúd-Arábia 200 000, Tunézia 250 000, Japán 250 000, Jamaica 250 000, Irán 250 000.

Az esélyeket összesítve a legerősebb csoportnak az adódik, amelyikben Spanyolország, Nigéria, Bulgária és Paraguay küzd egymással, a leggyengébbnek pedig az, amelyben Argentína, Horvátország, Jamaica és Japán (persze ezek az arányok nem mérvadók, az utóbbi esetében például inkább beszélhetünk „egyensúlyeltolódásról” az első két csapat javára).

Akik hiányoznak. Csak az ENSZ tudná megmondani a Föld országainak jelenlegi számát. Talán utána kellett volna járni, hány válogatott vágott neki a világbajnoki selejtezőnek; egy dolog biztos: több, mint ezelőtt bármikor.

Hiányzik elsősorban Uruguay, mert kétszeres világbajnok. A többi „hiányzó” megállapítani szubjektív dolog (nekünk például hiányozhat a kétszer ezüstérmes Magyarország, noha az utolsó selejtezőn a jugoszlávoktól elszenvetett, összesítésben 12-1-es két vereség után talán jobb, hogy nincs ott); mégis, nem egy jelenlévőnél biztosan jobb játékerőt képvisel mondjuk Oroszország vagy Ukrajna. Nem jutott be az egyesült államokbeli negyedik Svédország, azután a legutóbbi Európa-bajnokságon oly kiválóan szerepelt Csehország, nem rossz focit játszanak a lengyelek, a törökök, a görögök. Bevallom azonban, hogy én a legjobban Portugália hiányát fájjalom, mert a portugálok játsszák Európában a legbrázilabb futballt (biztosan a közös nyelv okán). Lehet, hogy erre valaki azt mondja, így is elég jól van képviselve a latin népség meg a földközi-tengeri térség – és igaza van. Az vigasztal, hogy majd Portugáliát a 2000-es Európa-bajnokság csoportselejtezőiben eleget fogjuk látni, mert egyazon csoportban van Romániával, Szlovákiával és Magyarországgal.

De hiányoznak a Franciaországban küzdő csapatokból is neves játékosok, akiket szeretnénk volna látni, de vagy megsérültek, vagy szövetségi kapitányaik valamilyen okból kihagyták őket a keretből. Itt van mindjárt Romário, a csodacsatár, akit sokan jobbnak tartanak, mint Ronaldót – vele a brazil válogatott háromszor jobb lenne a többi csapatnál (így csak kétszer jobb). Az angolok három rendkívüli csatárukat nélkülözik: Gascoine, Flowers, Wright. Az olaszoknál nem szerepel Zola (naná, hogy én bevalogatnam volna) meg Ravanelli (öt nem), de nagyobb baj, hogy a védelemben nincs ott Ferrara és Panucci. A házigazda franciák – jelesen edzőjük, Aimé Jacquet – nemes egyszerűséggel mellőzte a két bálványt, Cantónát és Ginolát, és nem osztom azok véleményét, akik szerint rosszul tette.

Jelenségek

Globalizáció. A legfontosabb jelenség az emberi civilizáció harmadik évezredének új rendje felé vezető úton. Az emberi jogok új felfogása viharos következetességgel döntögeti az előítéletek falait, terjeszti a

demokráciát. A futballvilág a játékosok hallatlan potenciál: szabad piacává vált. Olvasom, hogy a Juventus Torino 45 millió dollárért akarta megvásárolni Alan Shearert, az angol válogatott csatárát, de a Newcastle United nem adja. Japán európai és brazil labdrúgóktól tanul, és ne feledjük, hogy rendkívül tanulékony népség, a következő világbajnokságot pedig – Dél-Koreával együtt – Japán rendezzi. (Japánban focizik, többek között, a brazil és a jugoszláv válogatott csapatkapitánya, Dunga és Sztójkovic.) Tudják onok, melyik az a város, amelyből a legtöbb focista játszik a vébén? Nos, Milánó. Két csapatravaló (Inter-11, Milan-11). És melyik klubcsapat adja a legtöbb vébé-részvevő játékost? Nos, a Barcelona, tizenhárom: nyolc katalánt a spanyol válogatottba, azonkívül három hollandot és két brazilt. Igen, a nagy klubok ma már „multik”, azaz játékosállományukat tekintve multinacionális „vállalatok”.

„Nemzetközivé” váltak – értelemszerűen – a válogatottcsapatok is, játékosaik mind nagyobb hányada játszik külföldi bajnokságokban. A skandinávok például főleg Nagy-Britanniában. A román keretből hatan játszanak hazai klubokban, de közülük csak egy fért be a Kolumbia elleni kezdő csapatba. Mindössze öt olyan válogatott keret van, amelyiknek mind a huszonkét tagja a hazai bajnokságban futballozik (közülük a legjelesebb – és legvárhatóbb talán – Anglia, ezért nem hívták meg az „angol” Cantonát és a francia Ginolát!). A legérdekesebb azonban Nigéria kerete: senki, de senki nincs benne a hazai bajnokságból, mind a huszonketten külföldön játszanak – nyolc országban.

Politika. Nyugat-Európa mindinkább szövetségi jellegű „szuperállammá” válik – ennek jelei a világbajnokságon is látszanak. A turisták, szurkolók odautazása szempontjából a schengeni egyezmény országainak bármelyikében lehetne a vébé. Megkapó volt, mégis (ha jól érzékeltém), hogy a francia szurkolók milyen lelkesen tapsoltak a németeknek (Párizsban, amelynek utcáin hatcáfél évtizeddel ezelőtt – juthatou észbe Le Pennek – „német csizmák durbortek”); és sajnos kevésbé volt rokonszenves, ahogy viszont Marseille-ben az angolokat (a focistákat, nem a szurkolókat) kifutytulták. Három nappal ezelőtt ebben a stadionban játszott első csoportmérkőzését a francia tizenegy. „Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons! Marchons, marchons, qu'un sang impur abreuve nos sillons” – elég harcisan meg félelmetesen hangzik, különösen az a dolog a barázdákat öntözgető tisztátalan vérrrel.

A politika különben óhatatlanul közbeszól. Hol bekiabál feszültséget keltően, mint Jugoszlávia esetében (az albánok kérték is Milosevicsek kizárását, emlékszünk még, 1992-ben Dánia úgy lett Európabajnok, hogy a távoli tartott Jugoszlávia helyett „ugrott be”); hol fojtott hangon, mint az argentin szélsőségesek, terrorakciókkal fenyegetve Angliát a Malvin-szigeteki affér miatt; hol elhalóan ijeszteget, mint Nigéria esetében, ahol nem lehet tudni pontosan, hogy mi történt, csak azt, hogy az államfő már nem tud drukkolni országá csapatának.

Az államfők szeretnek drukkolni országuk csapatának Szívből teszik, senki se gondoljon egyszerű potyázásra. A felatók közönsége minden eddiginél több állan meg kormányfőt láthatott a gyönyörű stadionok dísztribünjeiben. Emil Constantinescu, ahogyan azt jóelőre bejelentették, „szerencsét hozott” Kolumbia ellen. (De nyilván megtette a hatását a szövetségi kapitány keresztje és szenteltvíze is.) Aki e sorokat olvassa, már azt is tudja, hogy Petre Roman szintén szerencsét hozott-e a románoknak ifjúkora városában, Toulouse-ban az angolok ellen.

Randalir. A román csapat himnuszát az örök lobo-gasú bárd, a volt udvari költő, a szélsőbalos – immár – ügyvezető pártelnök írta. Mármost a szövegét. Amely műfaját tekintve, akárhogy vesszük, líra, randának is rangja, mégsem róla akarok e furcsa alcím alatt beszélni.

Hunem a „szurkolók”, az ügynevezett szurkolók randalírozásáról. Az angol huliganokról szinte elvártuk, hogy a matrózverekedések városában („nem mellékelhet minden pofon mellé egy közlekedési rendőrt”, mondotta lényeglátóan Fulig Jimmy) az első adandó alkalommal kitesznek magukért. Egyébként a Cardiff-ban tartózkodó Tony Blair teljes támogatásáról és egyetértéséről biztosította a francia rendőrséget. A zseniális angol politikus, aki közgazgatási és politikai autonómiát biztosított Skóciának, és történelmi lépéseket tett az ír kérdés megoldásában, ezúttal is dicsőítenem kell bizonyult.

Ha az angol kerengőre számítani lehetett (és kellett), az, ami Bukarestben történt, meglepte a helyi hatóságokat. Megvadult, részeg hordák a Kolumbia elleni győztes meccs éjszakáján bekesen unneplő embereket verték agyba-főbe, több mint száz villamos és autóbust megromogáltak, egyéb károkat okoztak többmillió lej értékben. Nem bányászok, de bőrfejú és sátnista fiatalok „fényes éjszaka”, több ember szemeláttára, azért vertek félholtra egy szurkolót, mert hajzata a Valderramára, a kolumbiai csapatkapitányára emlékeztetett.

Nem valószínű, hogy még egy ilyen unneplésre alkalom lesz, a másik ok az elkeseredésre azonban megmarad. Az nevezetesen, hogy a román focisták, Hagi és tsai Franciaországban a sajtóértekezleteken nem válaszolnak a román újságírók románul feltett kérdéseire. Ezt a játékot „Silentio stampá”-nak nevezik (olészul). Igaza van szegény újságírónak, aki szerint valami nagyon, de nagyon nincs rendben Romániában. Az egész társadalom valami groteszk „Haragszom rád”-ot játszik. A körtünet megállapítása azonban még nem biztosítja a gyógyulást. Különben is, egy egész társadalmat nem lehet pszichiátriai kezelésnek alávetni.

A korona visszaadása (2)

Amikor az utasítások lényegéről tájékoztattam Nagy János külügyminiszter-helyettest, az amerikai-magyar kapcsolatok felelősét, nem leplezte csalódottságát, hogy még mindig nincs döntés a korona visszaadásáról. Közölte, hogy üzenetemet azonnal továbbítja a legfelsőbb vezetőknek, és amint megkapja a választ, átadja nekem. Válasza, mely két nap múlva érkezett, kitért az általunk felvetett kérdések elől. Kereken megmondtam neki, ha a lényegen nem változtatnak, akkor ez negatív hatást fog kelteni Washingtonban, még az is meglehet, hogy a végtelenségig késlelteti a döntést a korona visszaadásáról. Amikor megkérdezte, szerintem mi lenne akkor a helyes válasz, papírt és tollat vettem elő, és megírtam annak a táviratnak a szövegét, amit Washingtonba szerettem volna küldeni. Nagy, miután elolvasta, megkért, várjak a válaszzal addig, amíg nem jelentkezik.

Két nap múlva, augusztus 26-án tájékoztattott arról, hogy elküldhetem a nála megfogalmazott táviratot. Ebben arról volt szó, hogy ha az Egyesült Államok úgy dönt, hogy visszaadja a koronát, akkor a magyar kormány azzal a méltósággal és tisztelettel fogadja, ami ezt „az egyedülálló, a társadalom valamennyi rétege által nagyra becsült nemzeti és kulturális értéket” megilleti. A távirat utalt arra is, hogy miután meghoztuk döntésünket, és jeleztük, hogyan szándékozunk visszaadni a koronát, a magyar kormány készséggel kidolgozza az átadás pontos részleteit. A magyar kormány Budapesten, megfelelő épületben helyezi el a koronát. Végezetül pedig kitér arra: a magyar kormány megmásíthatatlan szándéka, hogy a korona megtekintésében semmiképp nem korlátozza a külföldieket vagy a külföldön élő magyarokat.

A kérdéseinkre adott egyértelműen pozitív választ elküldtem a külügyminisztériumnak. Tíz nappal később Billy Graham tájékoztattott arról, hogy találkozások során Aczél György miniszterelnök-helyettes, Kádár bizalmasa nyilvánvalóvá tette: amennyiben az Egyesült Államok meghozza döntését a korona visszaadásáról, akkor az elnök kívánalmi szerint fogadják majd, bármik legyenek is ezek.

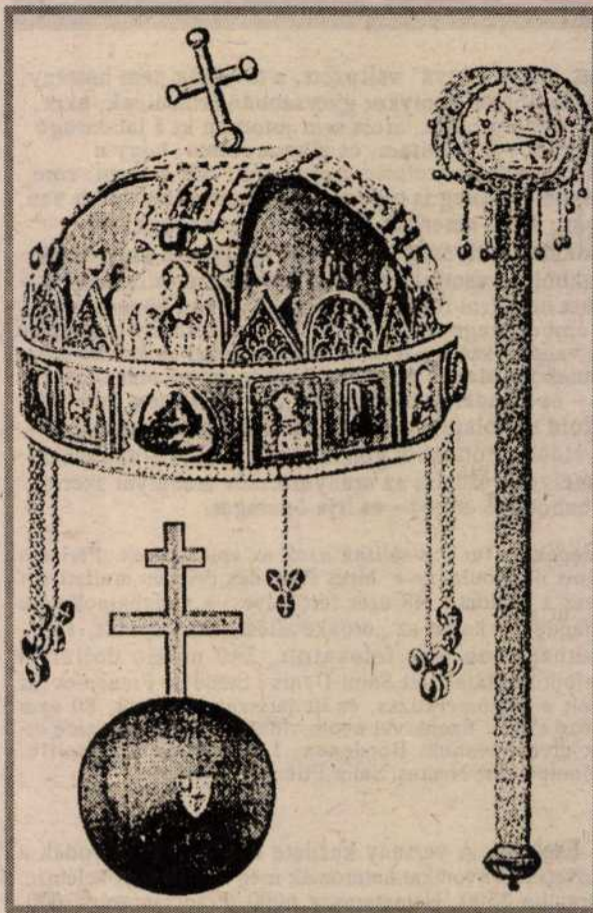
Nagyon örültem, amikor szeptember végén az elnök meghozta döntését a korona visszaadásáról. Vance külügyminiszter azt tervezte, hogy Puja Frigyes magyar külügyminisztert akkor tájékoztatja a döntésről, amikor október elsején, a szokásoknak megfelelően, találkozik az ENSZ közgyűlésén részt vevő külügyminiszterekkel.

Washington egyetértett azzal a kéréssel, hogy a magyar-amerikai kapcsolatok e fordulópontján jelen legyenek. Előző este érkeztem New Yorkba, és miután a szállodában elintéztam a formákat, azonnal felhívtam George Vestet, az európai ügyekért felelős miniszterhelyettest. Vest jelezte, még mindig van a Fehér Házban némi bizonytalanság, hogy mit is mondjon Vance a magyar külügyminiszternek, s azt javasolta, hogy a végső eligazításért reggel, Vance és a külügyminiszter találkozása előtt hívjam fel.

Amikor ezt megtettem, Vest tájékoztattott arról, hogy a carteri adminisztráció hivatalba lépésekor az elnök és Vance abban állapodott meg, hogy esténként a külügyminiszter készít – kizárólag az elnök számára – egy rövid feljegyzést, melyben összefoglalja az elnök tájékoztatására, megfontolására, és ha szükséges, a jóváhagyására a legfontosabb ügyeket. Az elnök pedig másnap reggel küldi vissza a feljegyzést, megjegyzései – ha akadnak – a margóra vannak firkálva.

Mivel Vance New Yorkban volt, szeptember 30-án a miniszter helyettesítő Warren Christopher készítette elő a memorandumot. Ebben tájékoztatta az elnököt, hogy a tervek szerint másnap a külügyminiszter közli magyar kollégájával: az Egyesült Államok kormánya úgy döntött, hogy visszaadja a koronát. Másnap reggeli válaszában az elnök megadta hozzájárulását.

George Vest, az egyik legtehetségesebb külügyi tisztviselőnk azonnal felhívta Vance-t, hogy közölje vele az elnök rendelkezését. Amikor ezt követően Brzezinski felhívta a külügyminisztert azzal a javaslattal, hogy halassza későbbre a magyar külügyminiszter tájékoztatását a hozzájárulásról, Vance határozott hangon közölte Brzezinskivel, hogy az elnök zöld utat adott neki.

A külügyminiszter a Pujával való tárgyalást a maga szókimondó és tiszteletet parancsoló stílusában folytatta. Kinyilvánította, hogy a továbbiakban is erősíteni szeretnénk az országaink közötti kapcsolatokat. Tudatában vagyunk annak, hogy a korona visszaadása fontos újabb lépés lesz, s ezt a lépést immár meg akarjuk tenni. „A kérdés – tette hozzá Vance – az, hogy mikor és miképp.” Meggyőződésünk, hogy ezt a döntést rövid időn belül végső formába kell ontani. Kaiser nagykövet úrnak megadjuk a szükséges instrukciókat, hogy továbbléphessünk. Válaszában Puja kiemelte, hogy nagyon örül a külügyminiszter bejelentésének. „Kétségtelen – mondta befejezésül –, hogy a magyar nemzet e szent ereklyéjének visszaadása jelentős mértékben befolyásolja az emberek Egyesült Államok iránti érzéseit.” Ezt követően megállapodás született arról, hogy a korona visszaadásáról szóló döntést a bejelentésének kolcsonosan elfogadott időpontjáig titokban kell tartani. (...)

Vance külügyminisztersége idején a nagyköveti szolgálat kivételes élményt jelentett. Mindig megfontolt, körültekintő és korrekt lévén, örömmel fogadta az ötleteket és javaslatokat, melyek megvitatására folyóvást szakított időt. Valamennyien nagyon örültünk annak, hogy az elnök őt kérte fel, hogy vezesse a koronát kísérő amerikai delegációt. Nagy szerepe volt abban, hogy ez így alakult, s a magyarok magasra értékelték tevékenységét. Mái emlékszem arra, amit Budapestre való megérkezése után a repulótérről a rezidenciára vezető út során mondott. „Nagyon örülök, hogy itt vagyok. Számomra mindennél többet jelent, hogy egy erkölcsileg jó ügy részese lehetek.”

Vance és Puja találkozója után három héttel táviratot kaptam Washingtonból, mely arra utasított, hogy keressem fel a külügyminisztert az átadás részleteinek kidolgozása végett, s emeljem ki a következő lényeges pontokat: 1. a visszaadási ünnepségen a magyar nyilvánosság különböző képviselőinek kell részt venniük, közöttük a magyar római katolikus egyház fejének is; 2. a koronát olyan nyilvános, megfelelő történelmi környezetet biztosító helyen volna célszerű kiállítani, mely nem kötődik a kommunista párthoz; 3. az ünnepség a korona nemzeti, vallási és kulturális jelentőségét hangsúlyozná, valamint azt, hogy ezt a nemzeti kincset, mely a magyarok jogos tulajdonát képezi, az amerikai nép a magyar népek adja vissza. Számítottunk arra, hogy a kormány nyilatkozatot tesz közzé arról, hogy a világ bármely részén élő magyarokat szívesen fogadják, és megtekinthetik a koronát.

Azt követően, hogy Puja közölte velem, a magyar kormány egyetért javaslatainkkal, a nagykövetség és a

külügyminisztérium megtárgyalta végrehajtásuk gyakorlati részleteit. Amint ez várható volt, akadt néhány technikai probléma, de ezeket – egy kivételével – simán megoldottuk. Ragaszkodtunk ahhoz, hogy a korona hazakerülésére vonatkozó meggyőzéseinket (kerültük a feltételek szót) a külügyminiszterrel való levélváltásban rögzítsük. Amikor a külügyminiszter azzal érvelt, hogy ilyesfajta dologra a rendszerben még nem került sor, azt válaszoltam, hogy a korona visszaadására sem. Megkötöttük a „kompromisszumot”. A megfelelő időpontban levelem teljes szövege – a külügyminiszter válaszában autentikus összefoglalásával együtt – megjelent a párt- és az állami sajtóban.

Ekkor Washington hozzászólt ahhoz, hogy megtegye a korona visszaadására vonatkozó elnöki döntés nyilvánosságra hozatala előtti utolsó lépéseket. Megbeszélések folytak a kongresszus tagjaival, s tervek készültek a magyar-amerikai közösség képviselőinek tájékoztatására. Sajnos e mozzanatok végrehajtása előtt, némi kormányzati kiszivárogtatás következtében, a New York Times 1977. november 3-án egy egész oldalas cikkben nyilvánosságra hozta a történetet, meghozta épp annak a napnak az évfordulóján, amelyiken 1956-ban a Szovjetunió döntő csapást mért a magyar forradalomra.

A visszaadás ellenzői, kiváltképp az amerikai magyarok közösségének tagjai, akik 1956 után emigráltak az Egyesült Államokba, szenvedélyesen reagáltak az ügyre. Panaszokkal a kongresszushoz, a Fehér Hához, s utolsó mentőként a szövetségi bíróságokhoz fordultak. Egy túlnyomórészt ellenséges beállítottságúkból álló csoport az ügyben meghallgatást kért a külügyi bizottságtól. Nem meglepő, hogy érzéseik heves kinyilvánítása a megnallgatáson, majd a Capitolium előtti tüntetés is, felkeltette a legtöbb médium figyelmét. Majdnem honálynak maradt az a tény, hogy két kulcsfontosságú magyar személyiség támogatta a visszaadást, mert az volt a meggyőződésük, az ezeréves magyar történelem egyedülálló jelképe erősíteni fogja az ország nemzeti identitását. Az egyik Nagy Ferenc, az utolsó demokratikusan megválasztott magyar miniszterelnök volt, ki 1948-ban kényszerült az ország elhagyására, s Észak-Virginiában telepedett le. A másik pedig Király Béla tábornok, az 1956-os felkelés idején a forradalmi erők parancsnoka, aki a nemzetközi kapcsolatokat kutató professzor lett a New York-i Brooklyn College-ben. E két kiemelkedő magyart nehezen lehetett azzal vádolni, hogy engedékeny a kommunizmussal szemben, vagy hogy elfelejtette Kádár múltját.

Carter elnök fogadta a korona visszaadását ellenzők delegációját. Miközben méltányolta érzéseiket, melyeket az váltott ki, hogy Szent István koronája a kommunista uralom alatt lévő nemzethez tér vissza, Carter világossá tette, döntése azon a tényen alapult, hogy Magyarország az emberi jogok terén olyan eredményeket ért el, amelyek ugyan az Egyesült Államok normái szerint korántsem eszményiek, de amelyekkel felülmúlják a szovjet blokk bármely más országát. Az aktus az elnök „differenciálás” épülő kelet-európai politikáját tükrözte, mely elismerte azt, hogy Moszkva fennhatósága és a több évtizedes kommunista uralom ellenére ezen országok mindegyikének megvan a maga sajátos történelme. Amerika érdekeit az szolgálja a legjobban, ha figyelembe vesszük ezeket a különbségeket.

Carter ezt a szempontot emelte ki a magyarokhoz intézett szavaiban. Utalt arra is, hogy az Egyesült Államok mindig elismerte: a korona a magyar nép tulajdona. S a méltányos lépés az, ha visszaadjuk, mielőtt egy egész generáció úgy néne fel, hogy nincs tudatában létezésének és jelképségének.

Az amerikai magyarok nyilvános reakciója, melyet a korona visszaadásáról született döntés idő előtti megszűlőltetése váltott ki, átmenetileg befolyásolta Washington terveit. A korona Budapestre érkezésének kitűnő időpontját későbbre halasztották, hogy a kabinet kezelni tudja a visszaadás ellenzőinek legsúlyosabb vádjait. Washington megkért, nézzek utána például annak: igaz-e az a hír, hogy a magyarok hozzájárultak ahhoz, hogy a koronát nem sokkal a visszaadás után a szovjetek Moszkvába szállítsák. Amikor kormánykorokban rákérdeztem erre a képtelen híresztelésre, a magyarok azzal segítettek ki kínos helyzetemből, hogy bosszankodás helyett jót nevettek az egészen. Természetesen nem volt ilyen szándékuk.

Az már komolyabb volt, amikor Washington azt kérte, tudakoljam meg, hogy Lékai János bíboros miként vélekedik a katolikus egyház álláspontjáról, mivel az amerikai ellenzők állításai szerint az egyház nem támogatja a visszaadást. Herb Wilgisszel, aki kitűnően beszélt magyarul, látogatást tettünk Lékai bíborosnál, akivel aztán baráti viszonyba kerültem.

Lékai nem hagyott kétséget afelől, hogy teljes szívvel támogatja Carter elnöknek a korona visszaadásáról hozott döntését. Ezt meghatott szavakkal a magyar-amerikai kapcsolatokat meghatározó legfontosabb aktusnak

(Folytatása a 10. oldalon)

**A Hét számai kaphatók
Budapesten,
a Custos-Zöld könyvesboltban,
Margit körút 7. sz. alatt
(a Margit híd budai hídfőjénél).**

**Főszerkesztő
Gálfalvi Zsolt
Főszerkesztő-helyettes
Ágoston Hugó**

**Olvasószerkesztő
Kacsir Mária
Grafikai szerkesztő
Gyarmath Annamária**

**Lapunk támogatói a MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
□ az EMKE □ a SOROS ALAPÍTVÁNY**

Szerkesztőség és kiadóhivatal: București 33 – Bukarest 33, Piața Presei Libere 1. – Szabad Sajtó Tér 1. Telefonszámaink: 222.48.39, 222.78.35.
Postai irányítószám: 79776. Postafiókszám: 33-39.

Számítógépes tördelés:
Manuela Drăghici

Nyomda:
Tipografia „ANA”

Nem kért kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.